het BUITEN

Kastelen, buitenplaatsen en hun bewoners

mei 2019 | Jaargang 1 | Nr. 1

Buitenplaats van de 21ste eeuw **Doornburgh**

Fotoreportage Huys ten Donck

Column **Jort Kelder**

In de voetsporen van echtpaar Scheltema (1799)

Mr R.J. Nieuwland

NOTARIEEL JURIDISCH ADVISEUR – ESTATE PLANNER

RENTMEESTER

Adviseert particulieren, familiestichtingen en landgoedeigenaren

in het bijzonder inzake:

- landgoederen en rijksmonumenten;
- Natuurschoonwet-rangschikkingen;
- oprichting van stichtingen/Algemeen Nut Beogende Instellingen;
- koopovereenkomsten van onroerende zaken;
- uitgifte in erfpacht en vestiging opstalrechten;
- agrarisch recht, pacht en jachtrechten;
- testamenten en huwelijksvoorwaarden;
- overdracht naar de jonge generatie;
- afwikkeling nalatenschappen inclusief aangifte erfbelasting.

Postbus 82066 2508 EB 's-Gravenhage T 070 - 360 40 09 M 06 - 53 28 89 46

E info@nieuwland-advies.nl I www.nieuwland-advies.nl

De krachten bundelen

Nederland heeft prachtige kastelen en buitenplaatsen en gelukkig ook veel liefhebbers die dit mooie erfgoed kunnen waarderen. Tot voor kort bestonden er twee bladen over kastelen en buitenplaatsen: *Kasteel en Buitenplaats* van de Nederlandse Kastelenstichting (NKS) en *Arcadië* van de Stichting Vrienden Particuliere Historische Buitenplaatsen (Vrienden PHB). U, als donateur, kreeg een van deze bladen, of misschien wel beide. In 2017 hebben de Vrienden en de Kastelenstichting elkaar opgezocht om de krachten te bundelen. Met als uitgangspunt 'samen sta je sterk' en met de ambitie om een nieuw blad te maken met al het goede van de twee oude bladen. Het resultaat ligt hier voor u: *Het Buiten – Kastelen, buitenplaatsen en hun bewoners*.

Om *Het Buiten* te realiseren werd een nieuwe stichting opgericht. Behalve een bestuur kent de stichting een Redactie Adviesraad. Tot ons genoegen hebben hierin personen van statuur plaatsgenomen, die hun sporen hebben verdiend op het gebied van kastelen, buitenplaatsen, erfgoed en tijdschriften. De steun van deze toegewijde professionals is onontbeerlijk gebleken bij de ontwikkeling van het nieuwe blad! Wij willen hen dan ook vanaf deze plek hartelijk bedanken.

Wij – als bestuursleden van de Stichting Het Buiten – zullen hier maar één keer aan het woord zijn, want in de toekomst is deze plek voor de redactie. Trots stellen wij hen aan u voor: onze hoofdredacteur is kunsthistoricus en zelfstandig erfgoedprofessional Jephta Dullaart. Jephta is erin gespecialiseerd een wetenschappelijk verhaal voor een breed publiek toegankelijk te maken en is goed geworteld in de Nederlandse monumentenwereld. Jephta wordt bijgestaan door de redactie bestaande uit Nina Wijsbek en Helene Blaak. Nina is historica en wetenschappelijk medewerker bij Stichting In Arcadië en gespecialiseerd in groen erfgoed. Helene is zelfstandig communicatieadviseur met een passie voor kastelen en buitenplaatsen.
Aan dit eerste nummer werkte ook Fred Vogelzang mee. Fred is wetenschappelijk medewerker van de NKS en gepromoveerd op buitenplaatsen.

Gezamenlijk hebben bestuur en redactie een nieuwe bladformule ontwikkeld: *Het Buiten* staat voor een tijdschrift dat met kennis van zaken, op een uitnodigende manier en vanuit een persoonlijke beleving en bevlogenheid schrijft over de historische, culturele en maatschappelijke betekenis van kastelen, buitenplaatsen en landgoederen. *Het Buiten* biedt wetenschappelijk onderzoek een toegankelijk podium en bevat gedegen beschouwingen over het reilen en zeilen van dit levend erfgoed. Tevens is er aandacht voor discussie en debat over behoud en eigentijdse functies van dit bijzondere culturele erfgoed.

De ontwikkeling van een blad is een dynamisch proces. Met het nummer dat voor u ligt, hebben we de eerste stap gezet in dit proces. We zijn erg benieuwd naar de reacties van onze lezers. Hiermee kunnen we onze uitgangspunten en ideeën aanscherpen met als doel om een nog beter tijdschrift te maken. Schroom niet uw mening met ons te delen!

Wij willen de Nederlandse Kastelenstichting en de Vrienden PHB bedanken dat zij het initiatief voor dit gezamenlijke blad hebben genomen.

En wij hopen dat u er net zoveel van geniet en opsteekt als wij.

Met vriendelijke groet,

Yayeri Blijdenstein (voorzitter)
Iris Broersma
Ronald van Immerseel
Evert-Kees van de Plassche
Hester Schölvinck

1

Jaargang 1,
nummer 1
mei 2019

Het Buiten verschijnt driemaal per jaar

COLOFON

Uitgever
Het Buiten is een uitgave van Stichting Het Buiten, Klooster O.L.V. Ter Eem, Daam Fockemalaan 22, 3818 KG Amersfoort
www.het-buiten.nl, secretariaat@het-buiten.nl

Redactie
Jephta Dullaart (hoofdredacteur), Helene Blaak, Nina Wijsbek
Contact met de redactie kan via hoofdredacteur@het-buiten.nl
Met medewerking van Fred Vogelzang

Redactie Adviesraad
Em. prof. dr. Yme Kuiper (voorzitter), Drs. Anne Mieke Backer, Drs. Epko Bult, Paul Mosterd, Dr. Jet Pijzel-Dommisse, Mr. Sander Schimmelpenninck

Advertentieverkoop
Didier van Det (BCM Media), adverteren@het-buiten.nl

Ontwerp
Studio Berry Slok, Amsterdam

Druk
BCM Media BV, Eindhoven

Copyright/Disclaimer
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. *Het Buiten* is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Toch is het mogelijk dat informatie in dit blad onvolledig of onjuist is. De uitgever aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor eventueel geleden schade door onjuistheden in dit blad.

ISSN 2665-9743

BEELDVERANTWOORDING
Foto omslag Fotografe Anouk van Tetering en bewoonster Catharina Groeninx van Zoelen in de gang van de bel-etage in Het Huys ten Donck. Foto Iris Broersma
Steunafbeeldingen **p. 4** Doornburg: Foto Ossip van Duivenbode **p. 5** Wintertuin Cantonspark: Foto Baarnsche Courant; Echtpaar Scheltema: Tekening Christiaan Andriessen, *Vertrek uit Amsterdam van gezin Scheltema* (1807), Stadsarchief Amsterdam; Buitenplaatsen in de Zijpe: Kaart A. Metius, *Kaart van de landerijen gelegen achter de Schorelse Dijk*, Noordhollands Archief **p. 6** portret Susan Lammers: Jarno Pors, RCE **p. 14** hek Doornburgh: wikimedia commons/ Sonty567 **p. 18** portret Cathelijne Broers: Jephta Dullaart **p. 51** Kasteeltuin Amerongen: Foto Helene Blaak; Bon voyage: Baron en barones bij de Pyramide van Cheops in Egypte, 1909. Foto collectie Kasteel de Haar **p. 52** Groninger borgenpad: Foto Albert Buist en Ria Kroesen; Henk Helmantel: Art Revisited, Tolbert NL **p. 53** Twickel: Foto Helene Blaak; Westlandse buitenplaatsen: Honselersdijk, Ron Nieuwenhuizen; Doolhof: Foto Stichting Toeristische Activiteiten Ruurlo (STAR) **p. 56** De Sarijnenhove aan de Zuidbuurt in Vlaardingen. Foto Ron Nieuwenhuizen **p. 58** portret Jort Kelder: Tijn Visser

8

DOORNBURGH
Buitenplaats van de 21ste eeuw
Interview met Maya Meijer-Bergmans en Ben Verfürden
Gangmakers van de herontwikkeling

Inhoud

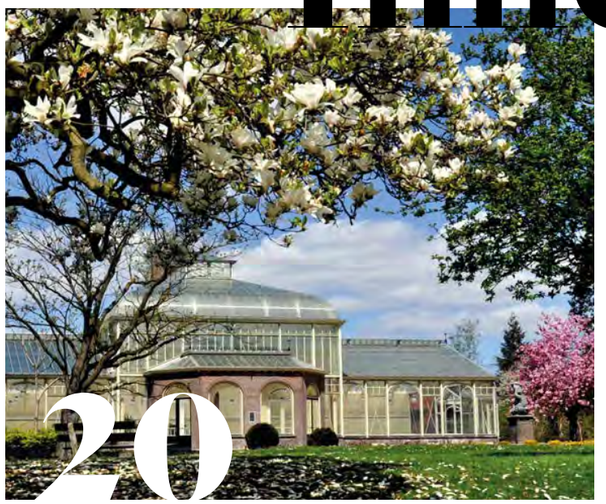

20

HET CANTONSPARK
Vermaard stadsgroen in Baarn
Ondernemer en filantroop August Janssen stelde aan het begin van de twintigste eeuw een van de rijkste botanische collecties van Nederland samen

26

Op reis door de Bataafse Republiek in 1799 met het echtpaar Scheltema
Een eerste kennismaking met het echtpaar dat in zes zomerse weken meer dan veertig kastelen en buitenplaatsen aandeed in een van de rumoerigste jaren uit de Franse Tijd

46

De vergeten buitenplaatsen van de Zijpe
In de zeventiende eeuw was droogmakerij de Zijpe een geliefde plek voor de buitens van Amsterdamse regentenfamilies. Enkele prominente figuren binnen de Republiek der Nederlanden brachten hier hun zomers door en bekleedden functies in het polderbestuur

Verder in deze editie

4 **IN DE ACTUALITEIT** ***Vier vragen aan Susan Lammers*, directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed**

18 **COLUMN van Cathelijne Broers** ***Dwalen door verhalen***

32 **BEELD** ***Ingewikkeld erfgoed*: Huis De Paauw**

34 **Huis te Jaarsveld – in gesprek met de nieuwe eigenaar over de op handen zijnde restauratie van tuin en park**

40 **FOTOREPORTAGE Een nieuwe kijk op het eeuwenoude interieur van Het Huys ten Donck**

51 **UIT**

54 **BOEKEN**

58 **COLUMN van Jort Kelder** ***Een nieuwe generatie adellijken***

Vier vragen aan Susan Lammers, directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Jephta Dullaart

1 Op Tweede Pinksterdag vindt voor de 12de keer de Dag van het Kasteel plaats. Zo'n 140 locaties openen de deuren voor het publiek. Heeft u een tip voor de lezer welke kasteel of buitenplaats niet gemist mag worden?

SL: 'Een specifieke tip heb ik niet. De lezers van dit blad zullen regelmatig kastelen en buitenplaatsen bezoeken. Ik zou wel kiezen voor locaties die normaal gesproken niet zijn opengesteld. En probeer dan ook een regionale combinatie te maken om de samenhang te zien. Als voorbeeld van zo'n combinatie noem ik Kasteel Amerongen, Huis Doorn en Landgoed Zuylestein, maar deze combinatiebezoeken zijn in elke provincie mogelijk. Je kan ook juist de verschillen op zoeken, want een buitenplaats of kasteel betreden, is binnenstappen in een andere tijd, in een ander leven. Probeer tijdens de Dag van het Kasteel in een soort tijdmachine te stappen die je meeneemt op reis van de Middeleeuwen tot aan het begin van de 20ste eeuw.'

2 De afgelopen jaren is de publieke belangstelling voor monumenten en erfgoed toegenomen. Welke rol ziet de RCE voor zichzelf weggelegd in de maatschappelijke discussie over wat erfgoed eigenlijk is, wat wel en niet behouden moet worden? Welke rol heeft het publiek daarbij in uw ogen?

SL: 'Het publiek bestaat in eerste instantie uit de eigenaren van monumenten. De rol van de RCE is om deze eigenaren in staat te stellen goed voor hun monumenten te zorgen. Dit doen we onder anderen door het verlenen van subsidie, en dan gaat het echt om substantiële bedragen van 150 tot 200 miljoen euro op jaarbasis. Daarnaast delen we onze kennis met de samenleving.
Jaarlijks organiseren wij de Herbestemmingscontactdag. Dat is geen dag voor professionals, maar voor eigenaren en vrijwilligers. Deze laatste groep is ook ontzettend belangrijk voor ons. Daarom hebben we een onderzoek naar de kennis- en ondersteuningsbehoeften onder erfgoedvrijwilligers gefinancierd. Samen met Nederland Monumentenland (NML), de Nationale Monumentenorganisatie (NMo) en de ErfgoedAcademie willen we cursussen voor erfgoedvrijwilligers ontwikkelen, waarschijnlijk in een digitale leeromgeving, makkelijk vanuit huis te doen.
De RCE is nauw verbonden met de praktijk, dus worden onze activiteiten direct beïnvloed door veranderingen in de samenleving. Was de monumentenzorg tot in de jaren negentig voornamelijk object gericht, nu gaat het om gebieden en ensembles.
De nadruk op statische conservering van gebouwd erfgoed is verschoven naar dynamische herbestemmingsprocessen. Daarin neemt het belang van de maatschappelijke context van het monument toe – buurtbewoners praten actief mee.
Als voorbeeld noem ik graag de ontwikkeling van kerkenvisies. Wij ondersteunen gemeenten bij het opstellen van kerkenvisies. In dit proces betrekken we heel duidelijk de samenleving, de gemeenschap rond zo'n kerk: allereerst de kerkgangers, maar ook buurtbewoners en de lokale historische verenigingen. Je merkt dat deze methode aanslaat en dat veel gemeenten staan te popelen om met verschillende doelgroepen een visie op het lokale religieuze erfgoed te ontwikkelen.'

3 Zonder de ziel en zaligheid van hun bewoners zouden vele buitenplaatsen en kastelen er niet zo fraai bijstaan. Op welke manieren ondersteunt de RCE de eigenaren van buitenplaatsen en kastelen?

SL: 'Eerder hadden we het al over subsidies, maar er is iets dat belangrijker is: om als erfgoed betekenisvol te blijven, moet je mensen betrekken. Voor de buitenwereld lijkt een eigenaar van een buitenplaats een bevoorrechte bewoner. Maar als je laat zien hoeveel ziel en zaligheid je erin steekt om het erfgoed te behouden, dan is het logisch dat deze inspanningen worden ondersteund met publiek geld. Laat zien dat je met hulp van een paar professionals een heel landgoed onderhoudt doordat er tientallen vrijwilligers uit de buurt meehelpen. De instandhouding van grote monumenten is een verhaal waarbij een hele gemeenschap betrokken is. Kastelen en buitenplaatsen die floreren zijn bijna altijd goed ingebed in de lokale gemeenschap. Ik heb soms discussies met eigenaren over een betere publieke toegankelijkheid van hun huis – dat mede met publiekgeld in stand wordt gehouden. Dan blijkt dat deze eigenaren hun monument openstellen voor specifieke lokale feesten of bijeenkomsten. Dat vind ik ook een vorm van openstelling. Fysieke openstelling is niet eens het belangrijkste, het is mensen betrekken en het verhaal vertellen. Het gaat niet om hordes mensen over de vloer te hebben, maar om te laten zien waarom je relevant bent voor de samenleving. Het is een gelaagde en maatschappelijke opgave: aan de basis staat een eigenaar die zich inzet en investeert, daarin wordt bijgestaan door betrokken bewoners; daarboven hangt een overheid die faciliteert met kennis en geld.
Als RCE kunnen we bewustwording onder eigenaren van dit aspect stimuleren en hen helpen om aan de buitenwacht te laten zien dat de instandhouding van hun monument bestaat uit een weefsel van allerlei verschillende betrokkenen. In de media wordt vaak een karikaturaal beeld geschetst. Als een televisieprogramma langskomt laat je dan niet portretteren bij de haard – dat is vast wat de regisseur wilt – maar laat zien hoe je samen met vrijwilligers het domein onderhoudt.'

4 De Rijksdienst faciliteert twee keer per jaar een thematische bijeenkomst van het Platform Kastelen en Buitenplaatsen rondom een actueel thema. Waarom participeert de RCE in dit platform? Wat staat op het verlanglijstje van de RCE aan thema's die voor de rijksdienst relevant zijn?

SL: 'Onze opdracht is om praktijk, beleid en wetenschap bij elkaar te brengen. Wij willen dingen doen waar je buiten wat aan hebt, om het even eenvoudig te zeggen. Platformbijeenkomsten als deze helpen om te horen waar behoefte aan is. Vervolgens kunnen wij dit vertalen naar concrete tools, onderzoek of publicaties waarmee we het werk van professionals, eigenaren en vrijwilligers ondersteunen.
Bovendien faciliteren deze platformbijeenkomsten ook dat verschillende groepen van betrokkenen elkaar ontmoeten en kennis en ervaring uitwisselen. Essentieel voor de relevantie van het platform is dat het dezelfde gelaagdheid kent als bij de instandhoudingspraktijk van kastelen en buitenplaatsen.

Wat ik zelf graag zou zien is aandacht voor historisch groen, dat is zo nauw verbonden aan het 'rode' erfgoed van kastelen en buitenplaatsen. In de loop van de tijd is veel verloren gegaan, omdat historisch groen is vereenvoudigd. Dit komt niet meer terug, dus laten we wat er nog is koesteren en ook instandhouden. Verhoging van de groene SIM is een stap in de goede richting. Maar we zijn er nog niet.
In het vroege voorjaar was ik uitgenodigd om een nieuwe lindeboom aan te planten in de tuin van Huis te Manpad, het vroegere buiten van Jacob van Lennep. Een verre nazaat van de familie is de huidige bewoner. Samen met de Tuinbaas zijn kosten noch moeite gespaard om het oorspronkelijke *quinconce*-verband waarin de bomen in de achttiende eeuw zijn geplant, intact te laten. De 290 jaar oude, maar zeer verzwakte bomen moesten helaas gekapt worden. Omdat de linden van een bijzondere soort zijn, zijn er 10 jaar geleden stekken genomen waar nieuwe, vitale bomen uit zijn opgekweekt. Die zijn nu teruggeplaatst. Dit is een prachtig verhaal dat laat zien met hoeveel zorg en toewijding men bezig is om het historische karakter van zo'n plek voor tientallen, zo niet honderden jaren, te waarborgen. Ik ben er van overtuigd dat zulke verhalen een stimulerende werking hebben op de praktijk.'

Susan Lammers plant de eerste nieuwe lindeboom bij Huis te Manpad. Foto United Photo's, Haarlem

Het nieuwe Doornburgh herontwikkelen met buitenplaats-DNA

Jephta Dullaart

In 1999 koopt Maya Meijer-Bergmans met haar man Ton Meijer de Amsterdamse Westergasfabriek. Het project groeit uit tot een internationaal schoolvoorbeeld van hoe om te gaan met stedelijk, industrieel erfgoed. Inmiddels ontfermt de *MeyerBergman Erfgoed Groep* zich over de herontwikkeling van Paleis Soestdijk en Buitenplaats Doornburgh. Het streven is om de relevantie van historische buitenplaatsen opnieuw te interpreteren: aan de Vecht bij Maarssen wordt de 'Buitenplaats van de 21ste eeuw' gecreëerd.

Het achttiende-eeuwse hoofdhuis van buitenplaats Doornburgh. Foto Ossip van Duivenbode

Maya Meijer-Bergmans en Ben Verfürden in de refter van de Priorij Emmaus. Foto Helene Blaak

Sinds 2016 is de MeyerBergman Erfgoed Groep (MBE) eigenaar van Buitenplaats Doornburgh. Hylkema Erfgoed verzorgt het bouwhistorisch en bouwtechnisch onderzoek evenals de architectonische uitwerking van de plannen. *Het Buiten* sprak met Maya Meijer (MBE) en Ben Verfürden (Hylkema) over hun visie op de herontwikkeling, de betekenis van buitenplaatsen en de schoonheid van de *Bossche School*-architectuur.

HET BEGINT IN AMSTERDAM

Maya Meijer geeft toe dat projectontwikkelaars en zorg voor erfgoed en monumenten elkaar dikwijls bijten. Maar wanneer haar man Ton Meijer met zijn bedrijf MAB midden jaren negentig de ontwikkeling van het Amsterdamse Oosterdokseiland wint, doet de stad een beroep op hem. Meijer: 'Toenmalig burgemeester Schelto Patijn vroeg mijn man of hij zich wilde ontfermen over het vervallen Westergas-

terrein. We hadden helemaal geen ervaring met oude gebouwen, maar hadden het gevoel dat we dit niet konden weigeren.'
Het werd het begin van een reis waarop het echtpaar geleidelijk aan steeds meer bevangen werd door het 'oude gebouwen-virus'. 'We kregen een complex van zwaar verwaarloosde monumenten in onze schoot geworpen, maar vonden het een interessante uitdaging. Ongeveer in dezelfde tijd raakte mijn man betrokken bij BOEi en de herontwikkeling van industrieel erfgoed. Beiden begonnen we de potentie en de waarden van erfgoed in te zien. De Westergasfabriek bleek een levendig laboratorium waarin we samen met de gemeente Amsterdam, die strenge kaders had opgesteld, konden experimenteren.'
Deze strenge voorwaarden noopten Meijer en haar man af te zien van 'ouderwets' ontwikkelen: vastgoed verhuren aan de hoogste bieder. 'We moesten ontwikkelen vanuit een bepaalde visie op hergebruik van oude gebouwen. Hoe maak je van een omheind en afgesloten terrein aan de rand van de stad, een prettig en betekenisvol verblijfsgebied? Programmeren met cultuur, media en festivals bleek uiteindelijk de sleutel tot succes.'

KIND AAN HUIS

De band met Doornburgh gaat verder terug dan de periode van de overname van het landgoed door MeyerBergman in 2016. 'Hylkema Erfgoed was al jaren betrokken als adviseur van de Kanunnikessen van het Heilig Graf, een kloosterorde die in 1957 eigenaar werd van het landgoed. Wij hielpen met het maken van onderhoudsplannen en aanvragen van subsidies', vertelt Ben Verfürden. 'We hadden een goede band met de zusters en waren hier kind aan huis. Op een gegeven moment kwam het besef dat het aantal zusters te gering zou worden om het kloosterleven op Doornburgh te kunnen voortzetten. We hebben toen veel gesprekken gevoerd met de zusters over de toekomst van de priorij, het historische hoofdhuis en het landgoed. Vergeet niet, een aantal zusters had begin jaren zestig samen met architect Jan de Jong aan tafel gezeten om de plannen voor de priorij uit te werken. Het is gebouwd naar hun ideeën, eisen en wensen. Het was hun kind dat ze hebben grootgebracht. Heel begrijpelijk dat zij dit koesterden lang voordat de samenleving het een interessant en monumentwaardig gebouw vond.'
De zusters wilden niet dat de priorij door een projectontwikkelaar vertimmerd zou worden tot luxe appartementen, een kantoor of seniorenwoningen, legt Verfürden uit. 'Als fervente aanhangers van de Bossche School stonden de zusters erop dat het als *Gesamtkunstwerk* behouden zou blijven. Architectuur, interieur en inrichting zijn innig met elkaar verbonden en uitgedacht. De Kanunnikessen stelden als voorwaarde dat de toekomstige eigenaar oog moest hebben voor deze hoge ensemblewaarde en het monument met respect zou behandelen.'

Als fervente aanhangers van de Bossche School stonden de zusters erop dat het als *Gesamtkunstwerk* behouden zou blijven

ZOEKTOCHT NAAR EEN GESCHIKTE PARTIJ

Inmiddels waren de contouren van de MeyerBergman Erfgoed Groep geschetst – met Hylkema als strategisch partner, die borg staat voor de noodzakelijke erfgoedexpertise. Het echtpaar Meijer wilde zich serieus richten op de herontwikkeling van erfgoed, het liefst grootschalig en complex van aard, zoals de Westergasfabriek. Verfürden en zijn collega-directeur Jan van Zelst stelden het echtpaar voor aan de priorin van de orde. Lange en goede gesprekken volgden, ook met vertegenwoordigers van het bisdom en de kloosterorde. Meijer: 'Iedere projectontwikkelaar wil het historische hoofdhuis en het landgoed wel hebben. Daar maak je een hotel van en op het landgoed bouw je luxueuze appartementen en seniorenwoningen met uitzicht op de Vecht, dat is niet zo moeilijk. Maar de zusters vonden het essentieel dat er een nieuwe bestemming gevonden zou worden voor het klooster, gestoeld op een samenhangende visie op de gebouwen en het park. Wij hebben het vertrouwen gewonnen doordat we van de priorij een relevante plek willen maken, voortbordurend op de eigenschappen die al eeuwenlang zijn verbonden aan deze locatie. Een plek waar men bij elkaar komt voor cultuur, kunst, wetenschap en zingeving.'

Wij hebben het vertrouwen gewonnen doordat we van de priorij een relevante plek willen maken, voortbordurend op de eigenschappen die al eeuwenlang zijn verbonden aan deze locatie

Het binnenhof van de Priorij Emmaus. Foto Ossip van Duivenbode

TEGENHANGER VAN STEVE BANNON

'Bovendien is dit een ontspannen omgeving, je bent buiten, in een prachtig park. Hier kan men zich terugtrekken uit de jachtige wereld', vult Verfürden aan. 'Dat is de *raison d'etre* van al die buitenplaatsen langs de Vecht. Rijke kooplieden en notabelen, met name uit Amsterdam, trokken in de zomer met hun hele culturele gevolg naar buiten om de stedelijke besognes achter te laten. Met elkaar creëerden ze plaatsen van cultuur en ontspanning. Dat is in essentie altijd de kern van een buitenplaats geweest.'
Het DNA van de plek biedt inspiratie en schept kaders voor de herontwikkeling. 'Het buitenplaats-DNA en het klooster-DNA kleuren de functies en programmering verder in. Voor alles wat buiten die lijnen valt, is geen plaats', aldus Verfürden. 'We noemen het een Buitenplaats van Kunst en Wetenschap, een plek waar men elkaar kan ontmoeten, samen kan nadenken, ideeën worden uitgewisseld, waar wordt gedebatteerd. Maar ook een plek waar men afstand kan nemen, kan reflecteren op persoonlijke of maatschappelijke kwesties.'
Voor Meijer is het klooster-DNA van wezenlijk belang voor de zoektocht naar nieuwe functies voor Doornburgh: 'Ten tijde van het klooster ontvingen de zusters vaak mensen die in de priorij een tijdje in retraite gingen. Dat gaat straks ook weer gebeuren als bestuurders, politici en wetenschappers hier de gelegenheid krijgen om na te denken over de toekomst, bestuurlijke vernieuwing en leiderschap. We gaan *artist-in residence* en *scientist-in residence*

accommodaties aanbieden. Als grap zeg ik dat Doornburgh de tegenhanger wordt van het Apennijnse klooster van Steve Bannon', lacht Meijer.

ONDER EEN VERGROOTGLAS

De ambitie ligt hoog: Doornburgh als internationale cultuurdenktank voor maatschappelijke en culturele kwesties. Relevant, actueel, prikkelend, maar ook rustgevend. Een plek voor actie en reflectie. Voordat het zo ver is, zullen de gebouwen gerenoveerd worden zodat zij onderdak kunnen bieden aan een gevarieerde programmering.
Verfürden: 'De Priorij Emmaus is heel bijzonder. Het is een prachtig voorbeeld van de Bossche School, zeker boven de rivieren uniek in zijn soort. Bovendien is het een jong rijksmonument en vormt het samen met de meubels een totaalkunstwerk. We liggen onder een vergrootglas, maar vinden dat geen punt. We weten heel goed wat wel en wat niet kan en luisteren ook goed naar collega's uit het vakgebied, onder meer van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provinciale welstands- en monumentenadviseur MooiSticht.'
Meijer beaamt dit: 'Ik vind het goed dat niet alles mag, dat je beperkingen krijgt opgelegd. Het is een uitdaging om daar oplossingen voor te bedenken. Je krijgt er bijna altijd iets beters voor terug. Bij de Westergasfabriek zorgden de door de gemeente opgelegde beperkingen uiteindelijk ook voor een veel sterker concept.'

Volgens Verfürden verkeert de priorij over het geheel genomen in goede staat. De zusterorde heeft er al die jaren uitstekend voor gezorgd. Bovendien is het kloostercomplex in 2006 nog voor een groot deel gerenoveerd. 'Dat wil niet zeggen dat er niets hoeft te gebeuren, maar de grootste uitdaging zal toch zijn om het gebouw te verduurzamen. Alles is enkel glas in de priorij.'
Het historische hoofdhuis kent een beduidend grotere restauratiebehoefte, met name inpandig zal veel hersteld moeten worden. Enkele historische interieurs zijn nog grotendeels in oorspronkelijke staat, maar moeten wel fors aangepakt worden. Daarna zal het de functie krijgen van een kleinschalig gastenverblijf/hotel ter ondersteuning van de programmering in de priorij.

> Het is maar de vraag wat er met Doornburgh was gebeurd als de kloosterorde het in 1957 niet had aangekocht. Het buiten is er in ieder geval extra interessant door geworden

Interieur van de recreatieruimte in de Priorij Emmaus. Foto Helene Blaak

De entreepartij van Doornburgh, oorspronkelijk van een achttiende-eeuwse stadswoning gelegen aan de Nieuweweg in Groningen. Foto Helene Blaak

TOEVOEGEN OP VERANTWOORDE MAAT EN SCHAAL

Sinds afgelopen najaar zijn de poorten van het park en de priorij regelmatig geopend voor het publiek. De voormalige kapel doet nu dienst als expositieruimte. Langzaam maar zeker raakt de decennia lang afgesloten buitenplaats bekend bij het publiek. Meijer: 'Met het restaurant en een cultureel programma zijn we echt begonnen. Vanaf het begin hebben we gezegd: we gaan er geen museum van maken, en geen hotel. Het moet dynamisch en interactief zijn, een tikkeltje eigenzinnig. We willen het verhaal van de buitenplaats vertalen naar deze tijd.'

Een onderdeel van dat verhaal bestaat uit het toevoegen van nieuwe architectuur. Verfürden licht dit standpunt toe: 'Onze visie is dat we op deze bijzondere, historische plek met dezelfde hoge kwaliteit waarmee door voorgaande generaties is gecreëerd, een nieuwe laag toevoegen. Op verantwoorde schaal en maat willen wij twee vrijstaande woningen en een kleinschalig woongebouw met niet meer dan 10 appartementen realiseren. Als je kijkt naar de historie van Doornburgh dan zie je dat de bewoners continu bezig waren met toevoegen, verbeteren en vernieuwen. Doornburgh is, ook historisch gezien, bij uitstek een dynamisch landgoed.'

FAMILIEBEZIT

Volgens Verfürden hoort bij het wezen van een buitenplaats dat deze van generatie op generatie wordt overgedragen en in stand gehouden door dezelfde familie. ‘Bij Doornburgh is er veel wisseling van eigenaars geweest. Exploitatie in particulier bezit was midden twintigste eeuw al geen eenvoudige zaak meer. De laatste particuliere eigenaar, Jan Pieter van Voorst van Beest, die er woonde vanaf 1912, bracht het in 1956 in de verkoop. Het beheer van het landgoed werd tijdelijk overgenomen door de Heidemaatschappij. Het is maar de vraag wat er met Doornburgh was gebeurd als de kloosterorde het in 1957 niet had aangekocht. Het buiten is er in ieder geval extra interessant door geworden: het is juist de laag van het kloosterleven die Doornburgh zo bijzonder maakt. Daarom is er gekozen voor een maatschappelijke functie, boven dat van een private herbestemming.’

Naast Doornburgh zijn MeyerBergman en Hylkema Erfgoed ook actief met twee andere buitenplaatsen: Paleis Soestdijk en Landgoed Voorlei. De vraag rijst of de erfgoedontwikkelaar een eigen niche heeft gevonden. Meijer: ‘wij voelen ons aangetrokken tot complexe herbestemmingsvraagstukken, ensembles waarin diverse aspecten van erfgoed samenkomen: architectuur, publieke ruimte en historische betekenis. Dat hoeven overigens zeker niet per se buitenplaatsen te zijn, we zijn ook geïnteresseerd in andere historische complexen, als ze maar een verhaal vertellen. Paleis Soestdijk is iconisch, een nationaal symbool dat voor alle Nederlanders toegankelijk hoort te zijn. Doornburgh heeft dié betekenis niet, maar het behoorde wel altijd al tot de fraaiste buitens aan de Vecht. Die hang naar kwaliteit en exclusiviteit maken we publiek en eigentijds. Eeuwenlang konden bewoners van Maarssen niet zo maar het terrein oplopen. Er staat een stevige muur omheen en de poort was meestal dicht. Die tijd is voorbij. Doornburgh wordt een publieke buitenplaats, cultureel en maatschappelijk relevant, gastvrij en verbindend.’

WILT U BUITENPLAATS DOORNBURGH BEZOEKEN?

Openstelling terrrein en tentoonstelling
op vrijdag t/m zondag – 10.00 tot 17.00 u.
Toegang tot Doornburgh is momenteel gratis.
In de priorij is Restaurant DeZusters gevestigd
(open: vr-za-zo).

Historie en architectuur van het landgoed in vogelvlucht

HISTORISCH HOOFDHUIS

De huidige buitenplaats Doornburgh is ontstaan doordat de gronden van de nabijgelegen buitenplaatsen Vechtleven, Somersbergen en Elsenburg in de loop van de negentiende eeuw bij Doornburgh zijn gevoegd. Dit gebeurde door de nazaten van Joan Huydecoper die met de bouw van zijn buiten Goudestein in 1628 het startschot gaf voor de buitenplaatscultuur langs de Vecht. Goudestein lag direct naast Doornburgh. In tegenstelling tot het buiten van de Huydecopers, lag Doornburgh niet aan de Vecht, maar meer naar binnen richting Diependaalsedijk.
In de hoogtijdagen hebben zo'n 200 buitenplaatsen langs de Vecht gestaan. Hiervan zijn er 80 bewaard, waaronder Doornburgh.

In de achttiende eeuw wordt het huidige hoofdhuis gebouwd. Hoewel op de gevelsteen boven de entree 1721 staat, is dit niet het bouwjaar. Deze entree is namelijk afkomstig uit een huis in Groningen. Jacobus M. de Chaves wordt in 1725 de nieuwe eigenaar van Doornburgh en laat diverse wijzigingen aan het landgoed aanbrengen, zoals de bouw van een koepel en een koetshuis. Ook het monumentale hek aan het Zandpad bij de Vecht is mogelijk uit die tijd.

Daniël Stoopendaal, *Gezicht op de tuin en de voorgevel van het huis Doornburg te Maarssen* (1719), prent uit de ‘Zegepralende Vecht’. Bron: Atlas Coenen van ‘s Gravesloot, Collectie Het Utrechts Archief

De Chaves is een van de twee eigenaren die wellicht opdracht hebben gegeven voor de bouw van het achttiende-eeuwse Doornburgh. De familie Huydecoper is de andere gegadigde. In 1772 komt het landgoed in handen van de Huydecopers. Zij betalen twee keer zo veel als de vorige eigenaar, de weduwe Pinto. Dit zou kunnen betekenen dat het achttiende-eeuwse Doornburgh in de periode 1767-1772 is gerealiseerd. De verdubbelde verkoopwaarde kan echter ook veroorzaakt zijn door de (nieuw)bouw van diverse bijgebouwen en hekken.
In de eerste helft van de negentiende eeuw worden veel buitenplaatsen langs de Vecht gesloopt. De familie Huydecoper koopt de gronden van de omliggende buitenplaatsen aan, waardoor Doornburgh een stuk groter wordt en aan de Vecht komt te liggen. Landschapsarchitect J.D. Zocher jr. krijgt de opdracht om een tuin in landschapsstijl aan te leggen.

In 1912 wordt het echtpaar Van Voorst van Beest - Van Heeckeren de laatste particuliere bewoner van Doornburgh. Zij laten het huis in een achttiende-eeuwse stijl verbouwen. In die tijd is er een levendige handel in interieurelementen van afgebroken buitenplaatsen en rijke stadswoningen. Enkele interieur- én exterieurelementen van een stadswoning in Groningen, alsook enkele interieurelementen uit het oude huis van de familie Van Voorst van Beest te Utrecht krijgen in Doornburgh een nieuwe bestemming. In 1957 kopen de Kanunnikessen van het Heilige Graf, met steun van de familie Brenninkmeijer, het landgoed. De eerste jaren wonen zij op het hoofdhuis, maar in 1960 geven de Kanunnikessen opdracht tot de bouw van een nieuw kloostercomplex.

Deze schouw en het plafondstuk uit het historisch hoofdhuis zijn afkomstig uit een stadswoning aan de Nieuweweg in Groningen. Het schoorsteenstuk is in 1722 geschilderd door J.A. Wassenbergh. Foto Helene Blaak

PRIORIJ EMMAUS

De bouw van een nieuw klooster stuit aanvankelijk op bezwaren van verschillende particulieren en instanties. Zij vrezen dat het karakter van het landgoed door de komst van een modern complex wordt aangetast. Uiteindelijk weet de financier, de familie Brenninkmeijer, samen met architect Jan de Jong, op ministerieel niveau toestemming voor de nieuwbouw af te dwingen.
Het klooster is gebouwd in de stijl van de Bossche School, deze bouwstijl wordt tot het traditionalisme gerekend. De naam komt voort uit een driejarige cursus kerkelijke architectuur die in de periode 1946-1973 in Den Bosch werd gegeven. De cursus voorzag in een dringende behoefte aan geschikte professionele architecten die aan de wederopbouw van katholieke kerken konden werken. De theoretische achtergronden zijn opgesteld door de benedictijn Dom Hans Van der Laan.
De belangrijkste kenmerken van ontwerpen van de Bossche School is de sobere, bijna kubistische vormgeving en de toepassing van typische Nederlandse materialen zoals beton, baksteen en hout. De verschillende materialen worden openlijk in het zicht toegepast.
Ten tijde van de bouw van de priorij vindt het Tweede Vaticaanse Concilie (1962- 1965) plaats. Dit leidt tot een hervorming in de kloosterwereld. Eenvoud en ingetogenheid worden de nieuwe standaard en pracht en praal maken plaats voor ordespiritualiteit. De radicaal sobere vormentaal van de Bossche School en het nieuwe gedachtegoed van het Tweede Vaticaanse Concilie vinden elkaar uitstekend.

In 1960 vragen de Kanunnikessen Dom Hans van der Laan om de priorij in Maarssen te ontwerpen. Hij speelt de opdracht door aan zijn ‘kroonprins’, Jan de Jong. Van der Laan blijft als supervisor bij de bouw betrokken. Uitgangspunt van De Jongs ontwerp is dat de ruimte, evenals de tijd, geordend moet worden naar de regels van het communiteitsleven, waardoor een eigen afzonderlijke wereld ontstaat. Priorij Emmaus is een totaalontwerp waarbij de verschillende binnenruimten, hoven en trappenhuizen zeer nauwkeurig op elkaar zijn afgestemd, onder meer door maatvoering, materiaal- en kleurgebruik. De houten meubels van het klooster zijn door de architecten zelf ontworpen. De strakke vormen en toegepaste kleuren (grijstinten) dragen bij aan de eenheid tussen architectuur en inrichting. De priorij is buitengewoon gaaf bewaard zowel het in- als exterieur van het gebouw als het daarbij behorende meubilair. Mede hierdoor heeft het complex in 2016 de status van Rijksmonument gekregen.

BRON

Bouwhistorische verkenning en DNA-analyse Doornburgh en Priorij Emmaus, Hylkema Erfgoed

Tweede Pinksterdag 10 juni

DAG VAN HET KASTEEL

OVER DE GRENS

dagvanhetkasteel.nl

DAG VAN HET KASTEEL
TWEEDE PINKSTERDAG

Dag van het Kasteel wordt gerealiseerd door NKS Kenniscentrum voor Kasteel en Buitenplaats

FINDS VER CULT R PART CIPATIE

Sinds 1897

HOUT VAN HOUT
Parketvloeren

nieuwe parketvloeren - schade herstel
conserveren - renoveren - restaureren

www.houtvanhout.nl

SIX ARCHITECTS BV

Vanuit historisch besef en met een drive voor een duurzame leefomgeving ontwerpen architect Diederik Six en zijn team al meer dan 25 jaar hoogwaardige woonhuizen in het topsegment.

Gebruikmakend van de kennis uit de restauratiepraktijk omarmt het bureau het vakmanschap. Naast restauratie van kastelen en buitenplaatsen, onderscheidt Six Architects zich door traditionele nieuwbouw. 'Tailor-made' projecten voor een tijdloos thuis.

Wilt u zich ook laten inspireren door de rijke geschiedenis, het ambacht ten bate van hedendaags comfort?
Dan bent u van harte welkom om uw bouwplannen te bespreken op Buitenplaats Doornveld.

SIX ARCHITECTS, Driebergsestraatweg 27, 3941 ZS Doorn
WWW.SIX.NL DIEDERIK@SIX.NL

Issabella - Interiors

ADVISEREN - ONTWERPEN - BEGELEIDEN
STOFFEREN - RESTAUREREN

Issabella-Interiors is gevestigd te Bilthoven en heeft ruime ervaring op het gebied van hoogwaardige interieurs. Naast het geven van een harmonieus totaal advies, behoren de onderdelen uitvoering, begeleiding, leveren en nazorg van de levering ook tot de werkzaamheden.

TOTAAL ADVIES | STOFFERING | WANDBESPANNING | REPRODUCTIE

P.C. staalweg 80 | Bilthoven | tel +31(0)640702234
WWW.ISSABELLA-INTERIORS.COM

KAPPERT
Passie voor bouwen

Lage Weide 23 | 7231 NN Warnsveld | T 0575 52 37 35
info@kappertbouw.nl | www.kappertbouw.nl

Dwalen door verhalen

Als kind verslond ik boeken, de verhalen waren voor mij een vlucht naar een andere wereld waar ik in weg kon dromen. Toen ik Kunstgeschiedenis ging studeren werd er een nieuwe stroom van verhalen aangeboord. Bovendien leerde ik om te kijken en te analyseren wat ik zag: welke stijl wordt gebruikt, wat zegt dit over de kunstenaar, architect of over de opdrachtgever? Voor mijn afstudeerscriptie koos ik ervoor om de architectonische ontwikkeling te onderzoeken van de buitenplaats Rhederoord bij De Steeg (gemeente Rheden). Het was een spannende speurtocht door de archieven om het hele verhaal van dit intrigerende gebouw te achterhalen. Door persoonlijke brieven, inventarislijsten en huwelijksakten van de bewoners kwamen hele families weer tot leven. Als een detective ontrafelde ik de motieven van elke nieuwe eigenaar waarom en hoe zij de buitenplaats onder handen namen. Ik zag dat, als het huis aangepast werd aan de laatste mode of de persoonlijke smaak van de eigenaar, de tuin dan ook volgde. Stukje bij beetje lukte het om de hele puzzel te leggen.

Dit speuren naar en puzzelen met verhalen is wat ik nog steeds heel graag doe. Als directeur van De Nieuwe kerk en de Hermitage Amsterdam ben ik dus goed terecht gekomen. Wij vertellen verhalen in onze tentoonstellingen en doen dit in twee mooie historische gebouwen; De Nieuwe Kerk en de Amstelhof, een voormalig verzorgingshuis uit de zeventiende eeuw. Ook deze twee gebouwen blijven ons verhalen vertellen en bieden onze kunsttentoonstellingen telkens weer een bijzondere context.

Voor mijn werk kom ik vaak in Rusland en ben ik in een aantal 'buiten-paleizen' geweest van Catharina en Peter de Grote. Dat is een totaal andere ervaring dan in Nederland; pracht en praal werden door de Romanovs niet geschuwd. Het is een overdaad die we niet kennen, en de manier van conserveren en restaureren ook niet. Het bladgoud schittert je tegemoet en je waant je enerzijds in een sprookje en anderzijds is het zo onwerkelijk dat het verhaal niet echt meer tot leven komt. Russische buitenplaatsen bezoeken is niet makkelijk, want de meeste zijn niet eens toegankelijk omdat ze in 1917 zijn geconfisqueerd door de overheid. Het zijn nu bejaarden-, gemeente- of ziekenhuizen en een groot deel is verwaarloosd of zelfs tot ruïne vervallen.

De Russische stichting van particuliere eigenaren van buitenplaatsen telt maar 50 leden. Vanuit de staat is geen monumentenzorg, laat staan een aparte stichting voor buitenplaatsen. In zo'n groot land! Particulieren die voor een monument zorgen, dat is daar een uitzondering. Wat een verschil met ons land, waarin met zo veel liefde en zorg door stichtingen, particulieren en vrijwilligers wordt gewerkt om dit bijzondere erfgoed levend te houden zodat wij steeds weer kunnen dwalen door een bijzonder verhaal; op zoek naar het samenspel tussen opdrachtgever en architect. Samen hebben zij iets moois gemaakt; een verhaal dat de bewoners en de kunstenaars graag wilden vertellen en waar ik in ieder geval graag in ronddwaal.

Cathelijne Broers
is directeur van
De Nieuwe Kerk en
Hermitage Amsterdam

Interieur van de Witte Eetkamer in het Catharinapaleis, Tsarskoje Selo bij Sint Petersburg. Foto Richard Maschmeyer / Alamy Stock Photo

Het Cantonspark in Baarn

‘een van de vermaardste tuinen in den lande’

Ronald van Immerseel en Nina Wijsbek

Een van de rijkste botanische collecties van Nederland bevond zich tot eind jaren tachtig in het Baarnse Cantonspark. Als kroon op de aanleg van zijn privépark liet ondernemer en filantroop August Janssen hier een Wintertuin aanleggen. Deze imposante tropische kas van glas en staal uit 1915 is de blikvanger van het inmiddels openbare stadspark. Vanwege de bijzondere historie en vele bezienswaardigheden die het park herbergt, is het een bezoek meer dan waard.

Volgens de overlevering vormden ‘slingerapen en tropische vogels’ een levend onderdeel van de Wintertuin

Het Cantonspark verrees aan de oostrand van Baarn. Grond kwam hier beschikbaar toen freule Anthonia Faas Elias in 1902 overleed zonder nazaten. Haar buitenplaats Schoonoord werd verkaveld en verkocht. August Janssen (1865-1918), die zijn fortuin verdiende met handel in Nederlands-Indië, kocht er in 1904 enkele losse bouwkavels. Vervolgens gaf hij de bekende firma Groenewegen en Zoon de opdracht een ontwerp voor een park te maken en de aanleg te verzorgen. Hij doopte het nieuwe park ‘Cantonspark’, naar de verderop gelegen Baarnse buitenplaats Canton, die hij in 1903 had geërfd. Het park werd lang beschouwd als overtuin van deze buitenplaats, maar recent onderzoek heeft uitgewezen dat het als zelfstandig geheel functioneerde.

DE EERSTE AANLEG; EEN SCHAT AAN INFORMATIE

In het Nationaal Archief is een schat aan informatie over de eerste aanleg bewaard, waaronder plantlijsten, facturen voor tuingereedschap en brieven van Janssen aan zijn tuinbaas, Jan Goossen. Op 22 juli 1904 schrijft Janssen bijvoorbeeld dat hij de prijs van fl. 545 (gulden) voor een ‘fencing’ om de tennisbaan te hoog vindt: ‘Voor dat geld kan men meer pleizier hebben’. Dat hij op de beplanting niet beknibbelde blijkt uit de uitgebreide plantlijsten waarop een grote diversiteit aan boom- en heestersoorten staat. Uit deze lijsten wordt duidelijk dat Janssen bij de aanleg aan collectievorming deed op basis van botanische waarde.

Boven: De Wintertuin uit 1914-’15 in het Cantonspark. Foto Wouter van Wijngaarden

Onder: Toegeschreven aan Bernard van Vlijmen, *Portret van August Janssen* (1926/9), Coll. Historische Kring Baerne, inv.cat.nr 750

UITBREIDING MET ‘KUNDE EN SMAAK’

Tussen 1904 en 1911 breidt Janssen het Cantonspark verder uit en laat hij diverse kassen bouwen: een perzikenkas, een druivenkas en een orchideeënkas. Het hoogtepunt van de aanleg vormde de in 1914-‘15 gebouwde Wintertuin, een grote kas waarin Janssen tropische planten en bomen verzamelde en waar volgens overlevering ‘slingerapen en tropische vogels’ een levend onderdeel van de collectie vormden.

In het park plaatste Janssen enkele tuinsieraden waaronder een fontein en een colonnade die afkomstig waren van de Amsterdamse buitenplaats Oud Roosenburgh. De colonnade werd gebruikt als open theeprieel op de rand van het terras met uitzicht over de polders en de Eem. De uit de jaren ’30 van de twintigste eeuw stammende Gids voor Baarn, Soestdijk en de Vuursche schrijft: ‘Geleidelijk breidde hij [Janssen] dezen overtuin uit, er werden kassen gebouwd, een tuinmanswoning opgericht, een moestuin en boomgaard beplant, alles onder de leiding van den toenmaligen tuinbaas J. Goossen, die met veel kunde en smaak het Cantonspark tot een van de vermaardste tuinen in den lande wist te maken’.

> Voor de ontwikkeling van deze Botanische tuin zijn talent noch kosten gespaard

SCHENKING AAN DE NEDERLANDSE STAAT

Als August Janssen in 1918 overlijdt, wordt het Cantonspark aan de Staat der Nederlanden geschonken onder voorwaarde dat het park als botanische tuin zou blijven voortbestaan. In 1920 krijgt de Universiteit Utrecht de tuin toegewezen, die hem – wegens ruimtegebrek in de Hortus in de Utrechtse binnenstad – als botanische tuin in gebruik neemt ter ondersteuning van plantkundig onderwijs. Professor dr. August Adriaan Pulle, hoogleraar in de Bijzondere Plantkunde, wordt de eerste directeur. De tuinbaas van Janssen, Goossen, wordt in november 1920 aangesteld als hortulanus van het Cantonspark. Hoewel de structuur van het park grotendeels gehandhaafd blijft, worden onder het directeurschap van Pulle veel wijzigingen aangebracht in de aanleg. Verschillende plekken in het park krijgen een inrichting die is bedoeld voor specifiek wetenschappelijk onderzoek, onderwijs en collectievorming. In de zuidelijke punt van het park, waar August Janssen al coniferen had laten planten, wordt een Pinetum [naaldbomentuin] aangelegd en in het lagere gedeelte van het park aan de zuidkant van de vijver wordt een systeemtuin gecreëerd, met een eigen perk per plantenfamilie. In 1926 wordt het oude tennisveld opgeruimd en beplant. In de tuin konden studenten praktische botanische kennis opdoen.

Het eerste ontwerp voor het Cantonspark van de firma Groenewegen en Zoon, 1904. Het park werd aangelegd op enkele bouwkavels rond een kruispunt van openbare wegen. Deze wegen werden door Janssen aan de openbaarheid onttrokken en deels opgenomen in het ontwerp; ze zijn herkenbaar in de huidige entree van het park aan de westzijde en het rechte pad voorlangs de in 1915 gebouwde wintertuin. Wageningen University & Research – Special Collections, Archief Groenewegen en Zoon, inv.nr. 35.008.01

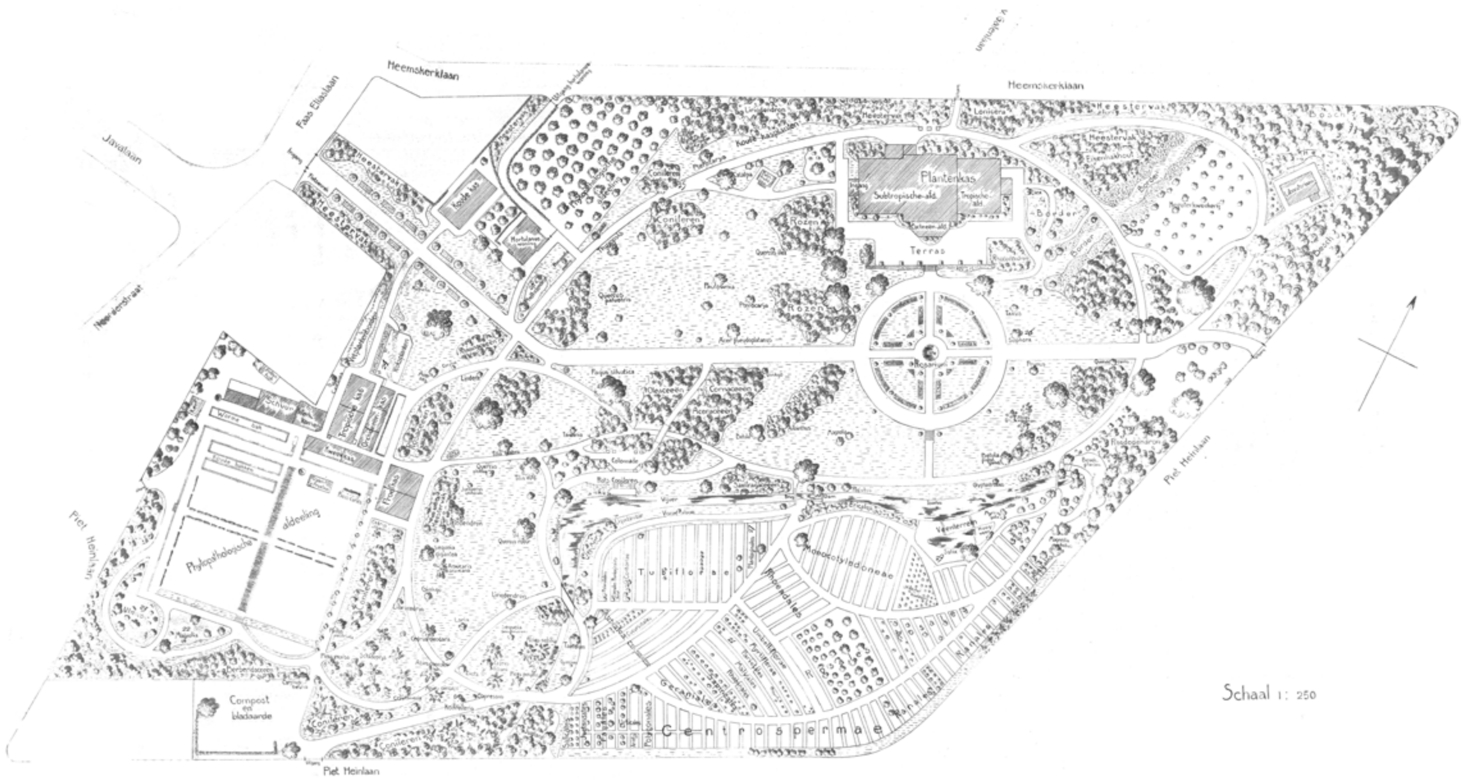

Boven: De grote sequoia in het Cantonspark. Foto Jephta Dullaart

Midden: Het Cantonspark in zijn hoogtijdagen. Deze foto’s zijn gemaakt in 1920 naar aanleiding van de overname door de Universiteit Utrecht. Collectie Historische Kring Baerne, nr A_0044 en A_0045

Onder: Deze gedetailleerde plattegrond uit 1935-’36 geeft veel inzicht in de opzet en inrichting van de tuin. De tekening is gemaakt door tuinknecht G. Smit, naar opmetingen van de hortulanus; elke boom, bloembed, kas en plantvak staan apart weergegeven

PLANTEN UIT SURINAME

Onder leiding van Pulle werd begonnen aan het systematisch beschrijven van alle planten uit Suriname. In de Wintertuin stonden onder meer verschillende soorten palmen, koffie, banaan en cacao. De bekende hoogleraar Johanna Westerdijk, de eerste vrouwelijke hoogleraar van Nederland, werkt ook in het park.
In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 16 oktober 1920 geeft de hoogleraar een uitgebreide beschrijving van het park, die zij besluit met: 'Botanische tuinen zijn in ons werelddeel veelal uit oude kruidentuinen ontwikkeld, zeldzamer als lusthof begonnen. Ze hebben niet het voordeel gehad, dat er voor hun aanleg en ontwikkeling talent noch kosten gespaard zijn. Cantonspark heeft dit wel. Met zijn groot aantal botanische soorten is reeds een uitstekende kern voor een systematische tuin gevormd. En gelooft ge niet, dat de studenten hun studies gemakkelijker zullen volbrengen op een mollig grastapijt, waarlangs de planten smaakvol gegroepeerd zijn, dan wanneer zij op de gewone wijze zijn uitgezaaid?'

VERKOCHT VOOR 1 GULDEN

Vanaf 1963 wordt er door de Universiteit Utrecht gebouwd aan een nieuwe Botanische Tuin op Fort Hoofddijk (de Uithof). In de jaren die daarop volgen verplaatst de Universiteit Utrecht haar botanische activiteiten geleidelijk naar de Uithof en wordt het Cantonspark als botanische universiteitstuin langzamerhand overbodig. In 1987 verhuist de Universiteit de botanische tuin officieel naar de nieuwe locatie en wordt het Cantonspark voor 1 gulden overgedaan aan de gemeente Baarn. De bijzonder rijke aanleg versobert in deze periode, omdat de Universiteit een deel van de collectie meeneemt en alle kassen, op de Wintertuin na, worden gesloopt. Omdat vaste planten en bomen blijven staan is de geschiedenis als botanische collectietuin ook nu nog herkenbaar. Kenmerkend is de indeling waarbij dezelfde typen beplantingen bij elkaar zijn gezet. Een goed voorbeeld is het Pinetum met daarin verschillende typen naaldbomen, coniferen en een grote sequoia, die waarschijnlijk uit de tijd van Janssen dateert. Om het park zijn oorspronkelijke allure en uitstraling terug te geven werkt de gemeente momenteel aan een grootscheepse renovatie.

Boven: De Colonnade in het park, voorjaar 2019. Foto Helene Blaak

PRAKTISCHE INFORMATIE

Het Cantonspark ligt aan de Faas Eliaslaan te Baarn en is elke dag open van 8.00 tot 20.00. Van april tot oktober is er elke maand een gratis rondleiding. Zie: **www.cantonspark.nl**

BRONNEN

Stichting In Arcadië, *Het Cantonspark te Baarn, tuinhistorisch onderzoek en waardestelling* (Amersfoort, 2018)

Links: Het Cantonspark te Baarn met op de voorgrond de systeemtuin en op de achtergrond de Wintertuin (ca. 1935). Coll. Universiteitsmuseum Utrecht inv. nr. 0285-4608

Buiten-Goed

dicht bij de natuur

Restauratie en onderhoud van historische kassen
Levering van retro smeedijzeren kassen

0342 491202 INFO@BUITEN-GOED.NL WWW.BUITEN-GOED.NL

Anthus
SINCE 1990

Anthus Decorations verrast en verleidt.

DÉ SHOWROOM VOOR EEN UITZONDERLIJK INTERIEUR

Gespecialiseerd in maatwerk van raambekleding, stoffering, behang en meubelen.

ANTHUS DECORATIONS
Juffrouw Idastraat 23
2513 BE Den Haag
+31 (0)70 360 6173
info@anthusdecorations.com

WWW.ANTHUSDECORATIONS.COM

KONINGDAMEN

Tijdloze buitenmeubelen, topkwaliteit in technische constructie en afwerking en een fantastisch zitcomfort. Met een minimaal onderhoud.

Een prachtig Nederlands topproduct.

☎ +31 (0)416 - 540 080
✉ info@koningdamen.nl

www.koningdamen.nl

Taco Scheltema, *Zelfportret*, inscriptie achterop: 'Taco Scheltema/geschilderd Ao 1798 in Rotterdam', Fries Museum, Leeuwarden

Op reis met het echtpaar Scheltema in de zomer van 1799

Jan Holwerda
en Yme Kuiper

DEEL 1

Taco Scheltema, *Portret van Jacomina van Nijmegen Salomonsdr.*, Fries Museum, Leeuwarden

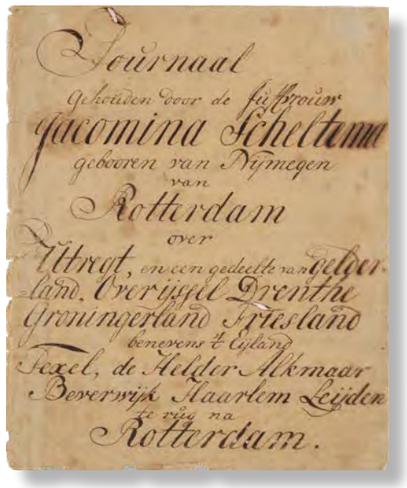

De omslag van het *Journaal* (Atlas van Stolk, Rotterdam)

In de zomer van 1799 maakte het echtpaar Scheltema-van Nijmegen een zes weken durende reis door de Bataafse Republiek. In haar reisjournaal heeft de echtgenote de route gedetailleerd bijgehouden. Wat direct in het oog springt is het grote aantal van bijna veertig buitenplaatsen dat onderweg werd bezocht. In de komende nummers van *Het Buiten* nemen Jan Holwerda en Yme Kuiper de lezer mee in de voetsporen van het pasgetrouwde stel. Maar voordat zij met die reis beginnen, worden de hoofdpersonen nader voorgesteld: uit welk milieu stamden zij? Hoe waren ze opgevoed en opgeleid? Hoe verliep in grote lijnen hun leven na de reis?

De reis die het echtpaar maakt, is min of meer hun huwelijksreis, want eind maart 1799 waren Jacomina van Nijmegen en Taco Scheltema te Rotterdam getrouwd.
Jacomina van Nijmegen (1768-1825) werd geboren in Rotterdam en stamt uit het gelijknamige beroemde Rotterdamse schildersgeslacht. Elias van Nijmegen was haar overgrootvader, Dionys van Nijmegen haar opa en Gerard van Nijmegen haar oom.
Take (Taco) Pieters Scheltema (1760-1837) kwam in Harlingen ter wereld. Hij stamt uit een van oudsher doopsgezind geslacht; zijn grootvader Schelte Pieters was 'bouwheer en timmerman' te Harlingen en zijn vader Pieter Scheltes Scheltema achtereenvolgens pan- en estrikbakker, herbergier en winkelier aldaar. Taco's drie jaar oudere broer Bouwe, gepromoveerd in de medicijnen, trouwde in 1784 te Rotterdam en vestigde zich aldaar als geneesheer. Hun nog wat oudere zuster Hendrikje, was al in 1774 te Harlingen gehuwd met een latere burgemeester van het stadje, IJpe Jetses Rodenhuis.

'Den 8 juny reden wy des s'morgens om half elf uuren van Rotterdam…'. Zo begint het uit 1799 daterende *Journaal* van Jacomina Scheltema-van Nijmegen

Christiaan Andriessen, *Gezicht op het voorterrein van buitenplaats De Buthe te Brummen* (1804), Fondation Custodia, Parijs

VEELGEVRAAGD PORTRETTIST

In Amsterdam genoot Taco in 1787 – het jaar waarin de Patriotse revolte in die stad, gelijk elders in de Republiek, in de kiem gesmoord werd door de komst van Pruisische troepen – een half jaar les in teken- en schilderkunst van de landschaps- en portretschilder Pleun Piera, eveneens van Friese afkomst. Hij bekwaamde zich vervolgens door zelfstudie in de befaamde Galerij te Düsseldorf. Daar kopieerde hij vooral het werk van de grote Van Dijck. Hetzelfde zou zijn Friese tijdgenoot en societyportrettist Willem Bartel van der Kooi doen. Die richtte zich voor zijn opdrachten nagenoeg alleen op de Friese notabelenelite, terwijl Scheltema in het hele land in kringen van deftige en geleerde families een veelgevraagd portrettist werd. In een enkel geval, zoals bij de uit Rotterdam afkomstige, adellijke familie Collot d'Escury, visten ze in dezelfde vijver: Scheltema portretteerde de geleerde Henri Collot d'Escury, heer van Heinenoord, Van der Kooi diens puissant rijke broer Carel, de latere grietman van Barradeel.

ROTTERDAMSE KUNSTENAARSKRINGEN

Na omzwervingen in Duitsland via Saksen werkte Taco Scheltema afwisselend in Rotterdam en Amsterdam. Hij schilderde toen al met name portretten en familiestukken. Jacomina en Taco zullen vermoedelijk in de Rotterdamse kunstenaarskringen of via het netwerk van zijn oudere broer Bouwe elkaar hebben leren kennen. Taco moet het op een gegeven moment financieel voor de wind zijn gegaan, want na het eerste decennium van de negentiende eeuw zijn er nauwelijks werken van hem bekend. Taco leek inmiddels het leven van een rentenier te zijn begonnen.

'EENE WELGELEGEN EN VERMAKELYKE BUITENPLAATS'

Een serie advertenties uit de couranten uit die tijd levert nog wel persoonlijke zaken op uit de jaren na 1799. Niet alleen de geboorten en de namen van de opeenvolgende kinderen duiken op, maar de advertenties geven ook een indicatie van de toenmalige woonplaats van het echtpaar. Geboren werden achtereenvolgens Hendrica Anna Scheltema (1800-1868) in Rotterdam, Salomon Pieter Scheltema (1801-1873) in Zutphen, Anna Hendrica Scheltema (1804-1847) en Gerard Scheltema (1807-1839) op Huize de Buthe bij Brummen en tenslotte een niet bij naam genoemde dochter die drie weken later overleed op Schoonoord te Velp.
Gezien de geboorte van hun eerste kind woonde het echtpaar aanvankelijk in Rotterdam, maar al bij de geboorte van hun tweede kind waren ze verhuisd naar Zutphen. Dan is het maar een kleine stap naar het dorp Brummen, waar in februari 1801 volgens een advertentie in de *Rotterdamse courant* te huur kwam te staan: 'Eene welgelegen en vermakelyke buitenplaats, De Buthe … bestaande in een Heerenhuis, bestaande uit 4 beneeden- en 3 bovenkamers … koetshuis en stalling voor 6 paarden … tuinmanswooning, voorts met zyn tuinen, vruchtboomen en plantagien, wandelingen, alles naar de nieuwste smaak aangelegd'. Deze buitenplaats stond Taco en Jacomina blijkbaar aan en dus gingen ze er weldra wonen. Hun derde kind kwam op De Buthe ter wereld.

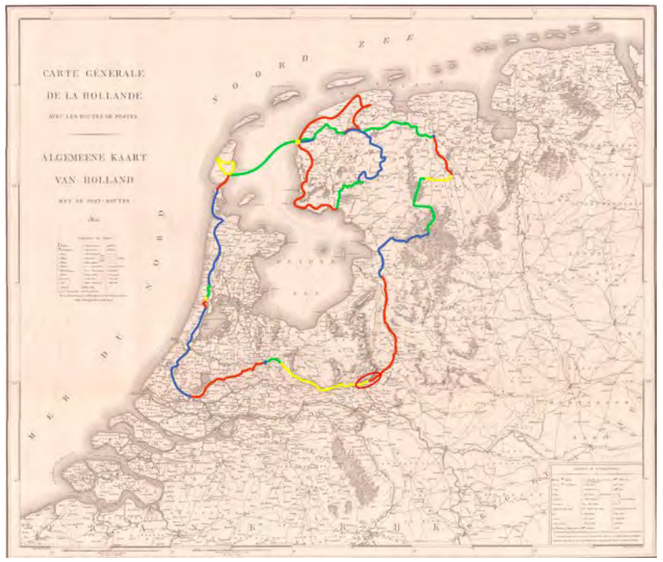

De reisroute op de Postkaart uit 1810; per kleur een dagreis, de cirkel bij Arnhem/Velp staat voor het langere verblijf aldaar

Na 1810 verschijnen nauwelijks werken van Taco Scheltema. De schilder lijkt inmiddels het leven van een rentenier te zijn begonnen

VRIENDSCHAP IN TEKENINGEN

De bekende Amsterdamse tekenaar Christiaan Andriessen (1775-1846) heeft hen daar bezocht en zijn verblijf in tekeningen vastgelegd. Deze Christiaan is met name bekend door zijn 'dagboek' met ruim 700 tekeningen, voorzien van een kleine tekst. Verhalende tekeningen, zogezegd. In verband met schildersopdrachten in Amsterdam zal Taco hem daar in kunstenaarskringen hebben ontmoet. Gezien wederzijdse bezoeken zal er een vriendschap tussen hen zijn gegroeid. Een aantal tekeningen lijkt dit te bevestigen. Bij een tekening uit 1804 krijgen we zicht op het voorterrein van De Buthe. Een korte toegangslaan biedt, na het passeren van twee liggende beeldhouwwerken op piëdestals met reliëf, toegang tot een met hekwerk en haag omringd voorterrein; dat voorterrein heeft een rond grasperk met zonnewijzer. De afgebeelde figuren zullen Jacomina en Taco met drie kinderen én de wandelend arriverende

Christiaan zijn. Combinatie van jaartal, het aantal van drie kinderen en de 'kinderwagen' doet vermoeden dat Christiaan op kraamvisite komt. Uit juni 1807 dateert een volgende tekening. En ja hoor, ook dat jaar is er weer een kind op De Buthe geboren. Bij de tekening staat vermeld 'thee drinken op de Buthe in 't nieuwe Priëel'. Later dat jaar bracht het gezin Scheltema blijkbaar een tegenbezoek in Amsterdam. Onder de tekening van een vertrekkend gezelschap bij een trekschuit (afgebeeld in de inhoudsopgave) staat keurig geschreven '14 oct. [1807] 't vertrek van den Heer Scheltema ,Vrouw, nichtje, vier kinderen, en de min ... gelogeert geweest van 11 oct: 's avonds tot 14 oct: 's morgens, gaande wederom na de Buthe. 't vertrek van de Utrechtsche Schuit aan den Berebijt 's morgens 8½ uur.' Wat een precisie.

VERDER IN VELP

Al voor 1810 moet de familie Scheltema De Buthe hebben verlaten. In dat jaar komt hun vierde kind ter wereld op Schoonoord aan de oostelijke dorpsgrens van Velp. Een jaar later werd dit bezit al weer verkocht. Het moet de Scheltemaatjes nog steeds voor de wind gaan, want in 1817 liet Taco Huize Schoonenberg ten westen van Velp optrekken. Op deze buitenplaats overleed Jacomina in 1825. Weer zes jaar later verkocht weduwnaar Taco het buiten. Volgens de bronnen ging het om een 'kapitaal Heerenhuis, schuur en twee bunder zeven en dertig roeden en ongeveer zeven en negentig ellen land'. Taco zelf overleed in 1837, zevenenzeventig jaar oud. Dat gebeurde op Landzigt, een klein stadsbuiten aan de Velperweg te Arnhem. Man en vrouw lieten zich beiden begraven bij de Oude Jan te Velp.

De reis was in 1799, het jaar waarin Engelse en Russische troepen een inval in Holland deden om het nog altijd Fransgezinde bewind in de Republiek ten val te brengen

Boven: Foto van het buitenhuis Schoonoord (1898), Gelders Archief Arnhem

Links: Christiaan Andriessen, *Theedrinken in het prieel op De Buthe* (1807), Stadsarchief Amsterdam

1799: EEN BEWOGEN JAAR

Veel levendiger dan voorgaand feitenrelaas is het reisverslag van Jacomina. Daarin reiken zij en haar Taco veel meer de lezer de hand. Zo zullen we het duo in de komende nummers van *Het Buiten* gaan volgen op hun toer door de Bataafse Republiek. We zullen ze tegenkomen in verschillende gewesten: Utrecht, Gelderland en Overijssel. Daarna ging de reis naar het noorden, waar Drenthe, Groningen en natuurlijk Friesland werden bezocht. In Harlingen liep Scheltema in zijn geboortestad rond. Via Texel was het volgende reisdoel Haarlem en omstreken – nog altijd een regio met vele buitenplaatsen. Tot slot keerden ze via Leiden en Delft terug naar de toenmalige thuishaven Rotterdam. En dat allemaal in 1799, het jaar waarin Engelse en Russische troepen een inval in Holland deden om het nog altijd Fransgezinde bewind in de Republiek ten val te brengen en de Oranjes weer in het stadhouderlijk zadel te krijgen. Die aanval mislukte schromelijk, met name in de duinen van Castricum. Wat zouden Taco en Jacomina daarvan hebben gevonden? Wordt vervolgd.

BRONNEN

Staring, A. 'Taco Scheltema', in dezelfde, *Kunsthistorische verkenningen*. 's-Gravenhage, 1948, pp. 147-173
Hoogenboom, A. e.a., *De wereld van Christiaan Andriessen. Amsterdamse dagboekaantekeningen 1805-1808*. Bussum, 2008

Een kleurenkopie van 'Het Journaal van Jacomina Scheltema-van Nijmegen' bevindt zich in het Gelders Archief in Arnhem

BEELD

Ingewikkeld erfgoed

Fotografie Wies den Ouden

‘Waren jaren geleden de bouwdoeken bij renovaties nog dikwijls in felle kleuren of slordig opgehangen, tegenwoordig wordt er veelal grote zorg aan besteed. In alle kleuren en in strakke lijnen worden gebouwen tijdens een renovatie afgeschermd tegen vallend gruis, steen en stof.
De wijze waarop bouwdoeken in de huidige tijd worden gebruikt is voor mij als fotograaf een feest. Panden vallen op, panden waaraan ik anders achteloos voorbij zou gaan. Nu maakt het mij nieuwsgierig. Het roept tevens bij mij vragen op als: wat voor gebouw is erachter verscholen, waarom is er gekozen voor een bepaalde kleur van het doek, wat doet het met het straatbeeld, hoe zal het verstopte pand er straks uitzien? De bouwdoeken geven voor mij een nieuwe dimensie aan een stadsbeeld, maar evenzo aan een landschap zoals op het landgoed De Paauw, afgebeeld op de foto hiernaast.
De marmeren witte leeuw die waakt over het landgoed, de witte achtergrond van de doeken, het heeft iets koninklijks en trots. Het erfgoed wordt bewaakt en is op zorgvuldige wijze ingepakt voor een restauratie waarna het, eenmaal gerestaureerd, in al haar glorie zal worden uitgepakt.’

HUIS DE PAAUW

De geschiedenis van ‘Huys te Pau’ gaat terug tot 1556 wanneer Cornelis Arend van der Dussen (1481-1556) op zijn grond een hofstede bouwt. Het huidige uiterlijk krijgt het door toedoen van Prins Frederik der Nederlanden (1797-1881). De prins laat het in 1838 door Jan David Zocher jr (1791-1870) in strak neoclassicistische stijl verbouwen. Na de dood van prins Frederik wordt zijn jongste dochter, prinses Marie, eigenaar van De Paauw. Na haar overlijden in 1910 komt het buiten in handen van bouwondernemers die een deel van de buitenplaats verkavelen. In 1924 koopt de gemeente Wassenaar het huis om het als gemeentehuis in gebruik te nemen.

In 2018 begon een omvangrijke restauratie van hoofdhuis en omliggend park. De werkzaamheden aan het gebouw duren nog tot medio 2019, die aan het park worden afgerond in 2020.

Meer informatie over de restauratie is te vinden op de website van de gemeente Wassenaar: www.wassenaar.nl/inwoners-wassenaar/restauratie-de-paauw_44729/

Huis te Jaarsveld

De buitenplaats 'Huis te Jaarsveld' ligt aan de rand van het dorp Jaarsveld, tegen de dijk van de Lek. Mede vanwege de aan het kasteel verbonden hoge heerlijkheid was het vanaf de veertiende eeuw een prestigieus bezit. Willem van Oranje, zoon Filips Willem en de nazaten van raadpensionaris Johan de Witt konden zich ooit eigenaar noemen. Recent tuinhistorisch onderzoek heeft veel nieuwe inzichten opgeleverd over de ontwikkelingsgeschiedenis van de tuin- en parkaanleg. De ontdekkingen vormen de inspiratie voor de op handen zijnde restauratie van tuin en park. *Het Buiten* sprak met de eigenaar over zijn plannen.

Herontdekking van een verborgen tuinaanleg

Nina Wijsbek

Huis te Jaarsveld vanuit de lucht, met rechts het hoofdhuis, in het midden de voorburcht en links het kasteeleiland. Foto Albert Speelman, 2018

Het kasteel Jaarsveld is tijdens het Rampjaar 1672 verwoest door Franse troepen. Zij hadden het aanvankelijk slechts geplunderd, maar toen hen ter ore kwam dat het Staatse leger er zijn intrek had genomen, keerden ze terug om het in brand te steken. Het kasteel is daarna nooit meer opgebouwd, maar de middeleeuwse terreinindeling met een dubbel grachtenstelsel, kasteeleiland en voorburcht is tot op heden gaaf aanwezig en maakt deel uit van de huidige aanleg van de buitenplaats, die beschermd is als rijksmonument, gerangschikt is onder de Natuurschoonwet (NSW) en onderdeel is van het beschermde dorpsgezicht Jaarsveld.

EEN TOT OP HEDEN ONBEKENDE AANLEG IN LANDSCHAPSSTIJL

Het huidige buitenhuis is omstreeks 1760 gebouwd op een kavel ten noorden van het kasteeleiland. Het is in 1867 vergroot en in 1974 uitgebreid gerestaureerd. Een nieuwe vondst is dat circa 35 jaar na de bouw, in 1795, om het huis een aanleg in vroege landschapsstijl is gerealiseerd en dat hier in de actuele situatie nog elementen van resteren zoals padstructuren en beplantingen. Dat dit niet bekend was, is deels te verklaren uit het feit dat de tuinaanleg verborgen gaat onder de tuin in neo-geometrische stijl die tijdens de restauratie van 1974 op het huiseiland is aangelegd, en deels uit het feit dat vorig jaar pas voor het eerst uitgebreid archief-

De heer Huijsmans op de buitenplaats Huis te Jaarsveld, 2019

onderzoek naar de tuin is verricht. Ook het in het lanenstelsel consequent toegepaste maatstramien van één Rijnlandse Roede is een belangrijke vondst die typerend is voor Huis te Jaarsveld.

VIJF VRAGEN AAN DE EIGENAAR

Hoe bent u in Jaarsveld terecht gekomen?

Joris Huijsmans: 'Ik heb altijd veel gereisd voor werk en was al een tijd op zoek naar een plek om te "landen". Aanvankelijk dacht ik zo'n plek niet in Nederland te kunnen vinden en keek ik vooral in het buitenland, maar toen Huis te Jaarsveld op mijn pad kwam was ik snel overtuigd. Ik houd van de sfeer en tijdloosheid van oude huizen – een liefde die me is bijgebracht door een goede vriend. Huis te Jaarsveld heeft een praktische ligging, midden in het land, maar wat me vooral aansprak was de bijzondere uitstraling die het huis heeft vanwege de menselijke maat en de grote lichtinval. Ik merk het direct als ik het hek opendoe en het terrein op rijd: dan ben ik thuis.'

Wat zijn uw plannen met de buitenplaats?

JH: 'Huis te Jaarsveld is een ongelofelijk historische plek met een geschiedenis die nauw verbonden is met bijvoorbeeld de Hoekse en Kabeljauwse twisten en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, maar dit verhaal is in de vergetelheid geraakt en wordt amper nog verteld. In de afgelopen maanden is er uitgebreid historisch onderzoek verricht naar de ontwikkeling van deze buitenplaats, onder andere in het omvangrijke huisarchief, en zijn allerlei interessante gegevens boven water gekomen. Het is mijn ambitie om dit verhaal naar buiten te brengen en de geschiedenis beter beleefbaar te maken. De onderzoeksresultaten dienen ook als inspiratiebron en toetsingskader voor renovatie. Vooral het park en bos schreeuwden om aandacht, omdat het huis lang te koop heeft gestaan en het park in die periode wat verwaarloosd is. Momenteel wordt daarom een groot onderhouds- herstel- en beheerplan voor de tuin- en parkaanleg opgesteld. Het plan is om de kasteelplaats beter herkenbaar te maken en de restanten van de eind achttiende-eeuwse aanleg in landschapsstijl rond het huis te herstellen. De populieren in de lanen zijn aan het eind van hun levensduur, dus de lanen worden herplant. Dat gaat wederom gebeuren volgens het maatsysteem van de Rijnlandse Roede, wat aansluit bij de lanen in het dorp Jaarsveld.'

Over het dorp gesproken: welke rol speelt de buitenplaats nog in het dorp en wat merkt u daarvan als nieuwe eigenaar?

JH: 'Iedereen in het dorp kent het huis, dat hier bekend staat als "de Herenplaats" en ik ben hier ontzettend hartelijk ontvangen. Men vindt het fijn dat na acht jaar alles weer wordt op- en aangepakt en het licht weer aan is. Van oudsher speelt de buitenplaats een rol in het maatschappelijke leven van Jaarsveld. Het is bijvoorbeeld een oude traditie dat de buurtbewoners en mensen uit de omgeving langskomen tijdens de bloei van de lichtblauwe irissen langs de Lindelaan. Zo'n traditie houd ik natuurlijk graag in stand. Ook heb ik nauw contact met de lokale historische vereniging, waarmee ik mijn enthousiasme voor de geschiedenis van Jaarsveld deel.'

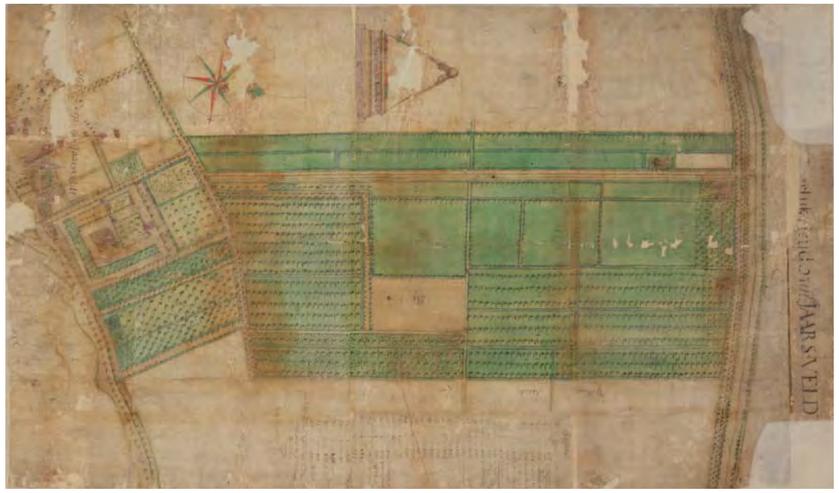

Joannes Leupenius, *Kaart van de Heerlijkheid van Jaarsveld* (1685), Het Utrechts Archief, toegang 205, inv. nr. 762. Ten tijde van deze opmeting verkeerde kasteel te Jaarsveld in ruïneuze staat. Op de kaart is de Hollands Classicistische aanleg goed zichtbaar. Eigenaar in deze periode was Transisalanis Adolphus van Voorst, heer van Hagevoerde en Bergentheim en hofmeester van stadhouder Willem III. Hij kocht in 1683 de 'vermaerde hooge ende vrije heerlickheyt van Jaersvelt bestaende uit vervallen sloth, leggende in sijne dubbelde grachten, den duyventoorn, thuynmanshuys nevens een huys aen den dijck (nu 't schoolhuys van Jaersvelt), cingels, hoven, thuynen, dreven, boomgaerd ende weylanden daer bij behoorende'. Bron: Huisarchief Huis te Jaarsveld

Huis te Jaarsveld. Foto Joris Huijsmans, 2019

Heeft u een favoriete plek in het huis of de tuin?

JH: ‘Toevallig vroeg mijn vader (90) dit ook laatst, toen hij de tuinbanken en tuinstoelen had geschilderd en zich afvroeg waar ik ze wilde neerzetten. Maar we hebben te weinig banken voor alle mooie plekken hier! Er zijn bijvoorbeeld mooie zichten over het dorp en de omgeving. Als ik moet kiezen zeg ik de eerste brug, als ik daar overheen ga moet ik altijd even stilstaan en het zicht op de kerk van Jaarsveld in me opnemen. De moerascypres, waar je onder kan zitten met zicht op het huis, is een goede tweede. Het leuke aan een historische buitenplaats is dat bijna alle locaties een verhaal hebben. Uit archiefstukken van de rentmeester is bijvoorbeeld nu bekend geworden dat de tuinman in 1795 een “extra fooij” van 4 gulden kreeg voor de aanleg van “’t nieuwe slingerlaandje”; waarmee waarschijnlijk de eerste aanleg van het Slingerbos op het huiseiland wordt bedoeld. Dat parkbos in vroege landschapsstijl dateert dus uit het eind van de achttiende eeuw.’

Tot slot: is de buitenplaats toegankelijk of is de tuin bijvoorbeeld op Open Monumentendag opengesteld?

JH: ‘Er is een openbaar wandelpad dat aan de oostzijde van Huis te Jaarsveld naar de Lek loopt. En als de herstelplannen voor tuin en park voorspoedig verlopen ben ik inderdaad van plan om de tuin in september open te stellen tijdens Open Monumentendag. Aan het eind van dit jaar worden er in de muziekkamer wederom kleine concerten georganiseerd; er passen niet veel mensen in de salon maar kaartjes komen gewoon openbaar beschikbaar.’

PRAKTISCHE INFORMATIE

De wandelroute tussen Lek en Lopik ‘Ronde van Jaarsveld’ voert langs Huis te Jaarsveld. Het historisch onderzoek naar de tuin- en parkaanleg is verricht door Stichting In Arcadië (2018). Het herstel- en beheerplan voor de tuin wordt door hetzelfde bureau opgesteld, in samenwerking met groenerfgoed.nu.

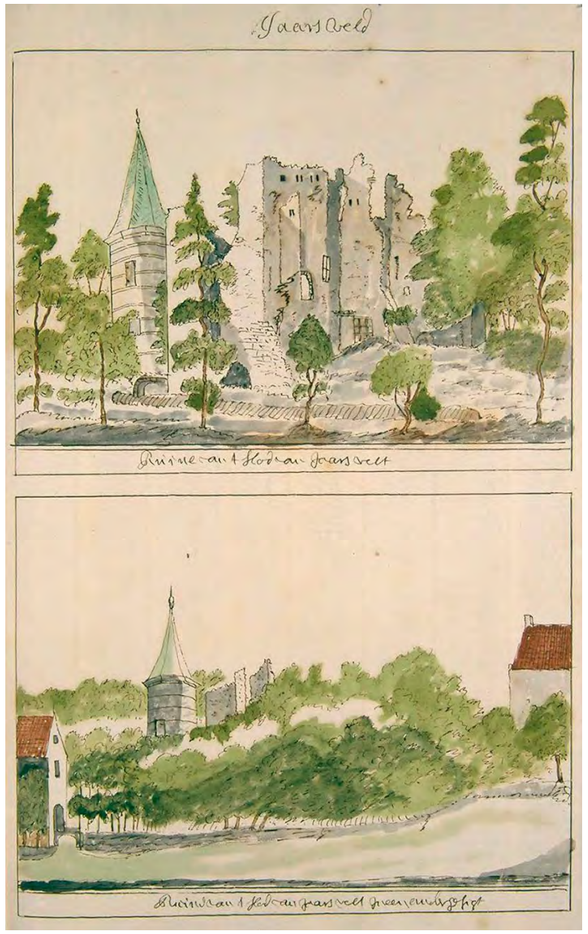

Boven: Aquareltekeningen van de ruïne van Huis te Jaarsveld uit de Atlas Andries Schoemaker, gedateerd 1710-1735. Goed zichtbaar op beide afbeeldingen is de nog intacte toren die later bekend staat als de gevangenistoren. Coll. Atlas Schoemaker Deel Zuid-Holland deel 3-1842

Onder: De buitenplaats Huis te Jaarsveld en het dorp Jaarsveld zijn prachtig gelegen aan de rivier de Lek. Op de achtergrond de polders van de Lopikerwaard. Foto Albert Speelman, 2018

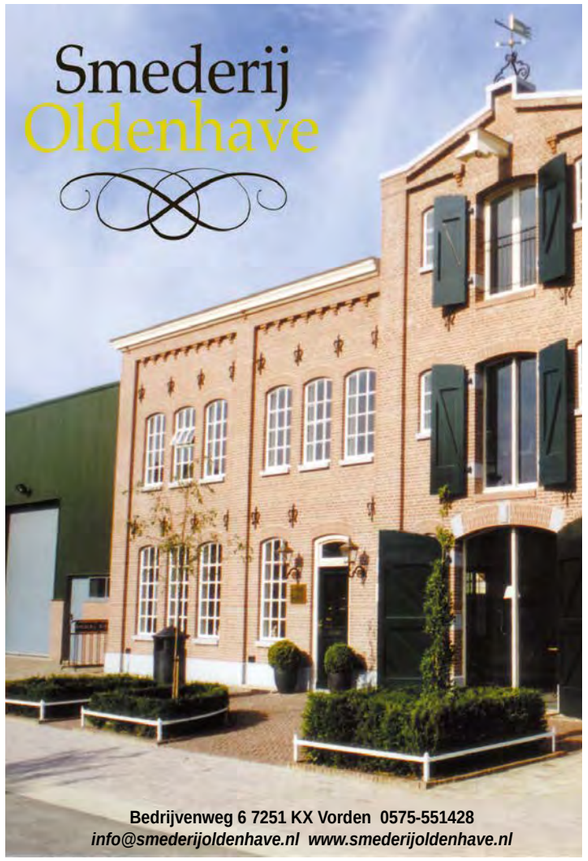

an|no·85
ANTIEK & INTERIEUR

Een adres voor liefhebbers

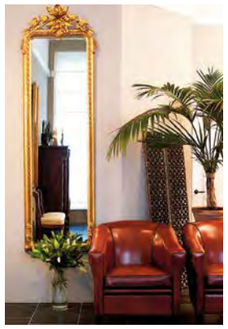
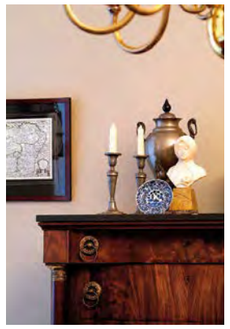

Originele meubelen, spiegels, kroonluchters enz. enz.
Tevens ruime collectie handgemaakte lederen fauteuils en zitbanken.

Op zoek naar een passende invulling van uw interieur?
Laat u inspireren...

www.anno85.nl

Breda, Reigerstraat 2 / hoek Kasteelplein, tel. 076-5211050

HEEFT U LAST VAN OPTREKKEND VOCHT?

RENODRY

Het innovatieve systeem van RENODRY is de

DUURZAME OPLOSSING
VOOR OPTREKKEND VOCHT

Neem vandaag nog contact op voor een gratis analyse:

www.renodry.nl info@renodry.nl 085 5600040

Diagnose metselwerk • Drogen van muren • Nanobescherming • Schimmel verwijderen

EEN BLIJVENDE HERINNERING
Uw monument sfeervol vereeuwigd

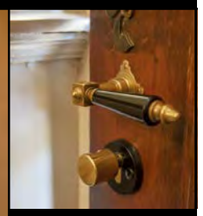

monumenten fotograaf
LEONTINE VAN GEFFEN-LAMERS

info@monumentfotografie.nl
www.monument-fotografie.nl
06 22 444 681

FOTOREPORTAGE

Een nieuwe kijk op een eeuwenoud interieur

Fotografie Anouk Art

HET BOUDOIR
Het Boudoir is een knusse 'dameskamer' waar gasten zich kunnen terugtrekken voor een goed gesprek. Het zorgvuldig gecreëerde historisch ensemble van het Boudoir wordt doorbroken door het felgekleurde kunstwerk *Lucky Scarab* van Anouk Art. Door de sterk vergrote aanwezigheid van de mestkever worden bezoekers aangemoedigd te contempleren over de schoonheid van de natuur.

Een bezoek aan het achttiende-eeuwse Het Huys ten Donck is een wandeling door het 'Hollands Welvaren' van de Rotterdamse regentenfamilie Groeninx van Zoelen. Fotografe Anouk van Tetering (Anouk Art) kreeg een unieke kans om het eeuwenoude interieur van Het Huys ten Donck aan een nader onderzoek te onderwerpen. Met haar geoefende kunstenaarsoog ging zij door kasten, lades en verborgen plekjes om te zoeken naar de schoonheid van kleine, alledaagse gebruiksvoorwerpen. Dit resulteerde in een expositie waarin kleine objecten centraal staan, gepresenteerd in de context van het historische landhuis. Aangevuld met de rijke verhalen van bewoonster Catharina Groeninx van Zoelen, werden details onthuld die anders ongezien en ongehoord zouden blijven.

HET GASTENBOEK UIT 1765
In een kastje in het Boudoir vond Anouk het eerste gastenboek daterend uit 1765. Zoals velen in de eeuwen voor haar, wist een gast van de Groeninx van Zoelens de sfeer van het Huys in januari 1940 treffend vast te leggen:

Recept. Men neme een mooi oud huis met lieve menschen. Hierbij voege men vele schoone dingen en oude souvenirs. Roer er een eetlepel charmante gastvrijheid doorheen en verwarm de schotel bij een der openhaarden. Men diene het op in mooi porselein en drinke ter verhoging van de smaak een glas oude portwijn bij, uit den bokaal der traditie.

Het toeval wil dat onlangs aan het licht kwam dat de overgrootmoeder van Anouk deze tekst geschreven heeft.

Al bijna drieëneenhalve eeuw is Het Huys ten Donck in het bezit van de familie Van Zoelen. In 1746 laat Otto Groeninx van Zoelen (1705-17580) een nieuw hoofdhuis bouwen. Hij laat bij het gereedkomen van het huis het interieur uitbundig decoreren met stuccoversieringen en kamerschilderingen. Het kunstprogramma dient de bezoekers te wijzen op de zakelijke successen en de politieke bezigheden van de bouwheer.

Vandaag de dag zijn veren gewilde, trendy objecten. Kunstfoto's van de tweekleurige veren van de Ara papegaai, de ene zijde blauw, de andere zijde geel, gebruikt Anouk als moderne en natuurlijke tegenhanger van de esthetische overdaad van de Rocco Ontvangstzaal.

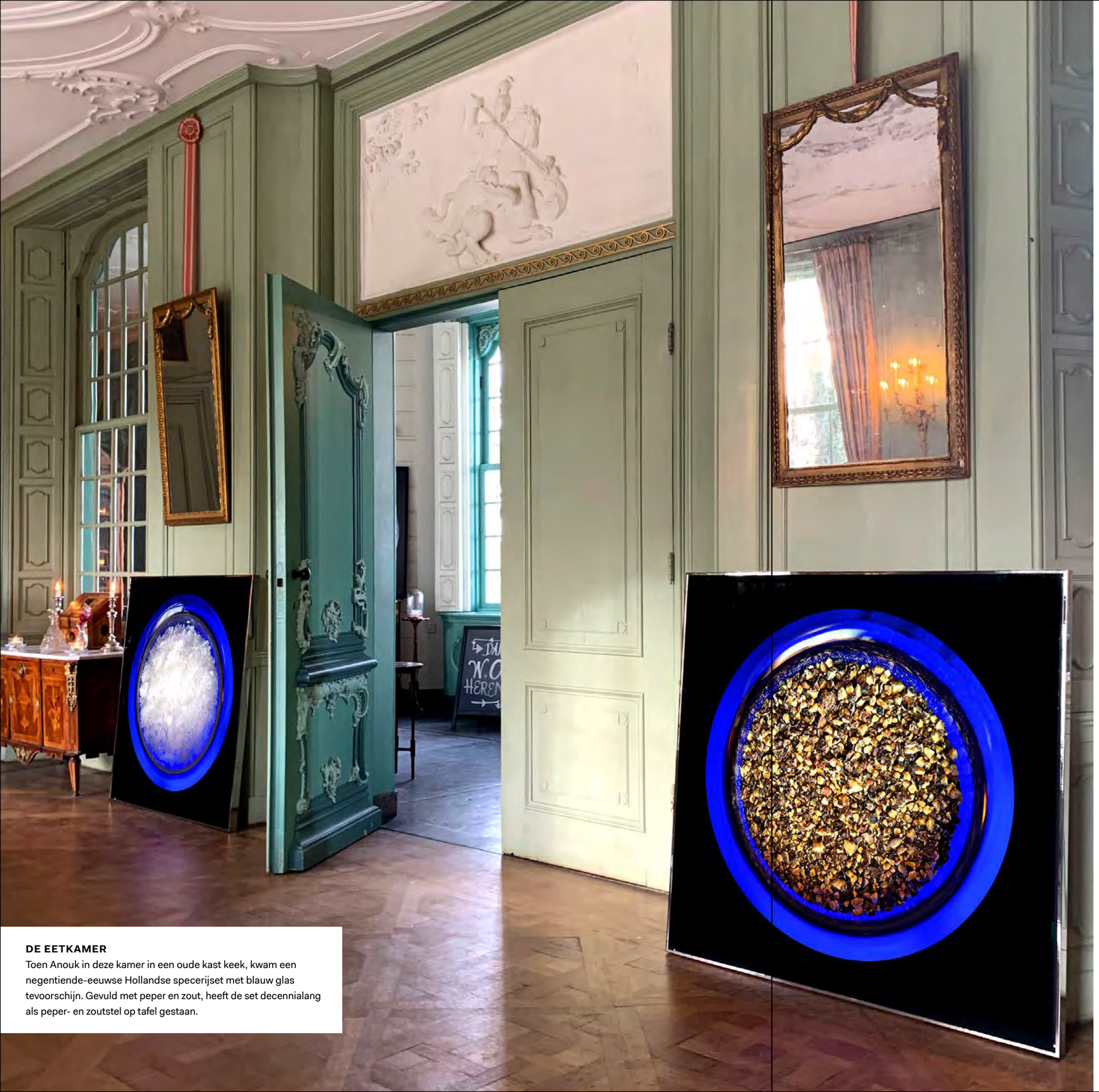

DE EETKAMER
Toen Anouk in deze kamer in een oude kast keek, kwam een negentiende-eeuwse Hollandse specerijset met blauw glas tevoorschijn. Gevuld met peper en zout, heeft de set decennialang als peper- en zoutstel op tafel gestaan.

DE GROTE ONTVANGSTZAAL
Het overdadige Rococo interieur van de Ontvangstzaal op de 'bel-etage' biedt een setting van pracht en praal. Licht bepaalt voor een belangrijk deel de sfeer in de Ontvangstzaal. De vakkundige schilder – vermoedelijk de Belg Nicolas Delin – heeft rekening gehouden met de inval van het licht in de grisailles boven de dubbele deuren. Net zoals lichtval en reflectie de bestanddelen zijn waaruit het kunstwerk *Vermeer's Teacup* van Anouk Art is opgebouwd.

DE HEERENKAMER
Het leven op een buitenplaats was vroeger grotendeels zelfvoorzienend. Daar hoort ook de jacht bij. De crème de la crème van de jachtgeweren wordt gemaakt door het Londense merk Holland & Holland. Een gebruikte kogelhuls wordt meestal weggegooid, maar bij Anouk dient de lege huls als inspiratiebron voor het kunstwerk *Bullet [BAM]*, dat een blijvende plek in het huis zal krijgen.

DE EXPOSITIE IS NIET MEER TE ZIEN.
VOOR MEER INFORMATIE:
over Het Huys ten Donck: **www.huystendonck.nl**
over Anouk Art: **www.anoukart.com**

De vergeten buitenplaatsen van de Zijpe

Bert van der Veer

Wie aan buitenplaatsen van rijke Amsterdamse kooplieden denkt, denkt aan de Beemster en de Vechtstreek. Maar de Noord-Hollandse droogmakerij de Zijpe – gelegen boven Alkmaar – was in de zeventiende eeuw minstens zo populair onder de hoofdstedelijke regentenfamilies. Aan de hand van een paar historische bronnen en kunstwerken is het mogelijk enkele indrukken van deze verdwenen buitenplaatsen en haar bewoners te schetsen.

Nadat de Zijpe in 1597 was drooggevallen, werden daar in de loop van de tijd ongeveer 90 buitenplaatsen gebouwd, die vaak generaties lang familiebezit bleven. Naast edellieden – denk aan Jacob Unico Wilhelm graaf van Wassenaer, die twee buitens in de Zijpe bezat ('Wildrijk' en 'Ananas') legden Amsterdamse en Alkmaarse regenten en burgemeesters hier hun buitens aan.
Ook families als Van Foreest, Van Lennep en Munter hadden er een zomerverblijf. Vaak waren deze families onderling verwant en nogal eens kwam een buitenplaats via een erfenis in de familie. Na de desastreuze gevolgen van de Vierde Engels-Nederlandse Oorlog en de economische recessie aan het einde van de achttiende eeuw waren er rond 1790 nog maar 18 buitens in de Zijpe over. In de negentiende eeuw kwamen vele buitenplaatsen in handen van nieuwe eigenaren, onder wie veel landbouwers en walvisvaarders. Zij verbouwden de buitenplaatsen tot boerderijen.

Gezien de vele functies die Nicolaes Bruijningh in de Zijpe heeft vervuld, is het niet ondenkbaar dat Rembrandts portret in de Zijpe heeft gehangen

Rembrandt van Rijn, *Portret van Nicolaes Bruiningh* (1652), olieverf op doek, Hessisches Landesmuseum, Kassel

EEN REMBRANDT IN DE ZIJPE?

In de polderrekening van 1630 wordt de Amsterdamse koopman en reder Claes Jansz Bruiningh genoemd als molenmeester en als ingeland van de Zijpe. Claes Jansz Bruijning werd in 1606 eigenaar van een groot buiten bij de Keinsmerbrug. Uit een inventarislijst van 1652 blijkt dat hij regelmatig in de Zijpe verbleef. Hij woonde in Amsterdam in het huis 'De Smak' aan de Kromme Waal. Het buitenverblijf in de Zijpe is ook na het overlijden van Claes Jansz bij de familie Bruiningh in gebruik gebleven. Rond 1665 woonde daar zijn kleinzoon, de Alkmaarse regent Nicolaes Theunisz Bruijning (1629/30 - 1680). Ook Nicolaes vervulde de functies van molenmeester en ingeland. De familie Bruijningh onderhield nauwe relaties met de schilder Rembrandt. Rembrandt portretteerde de toen nog jonge Nicolaes Bruijningh in 1652,

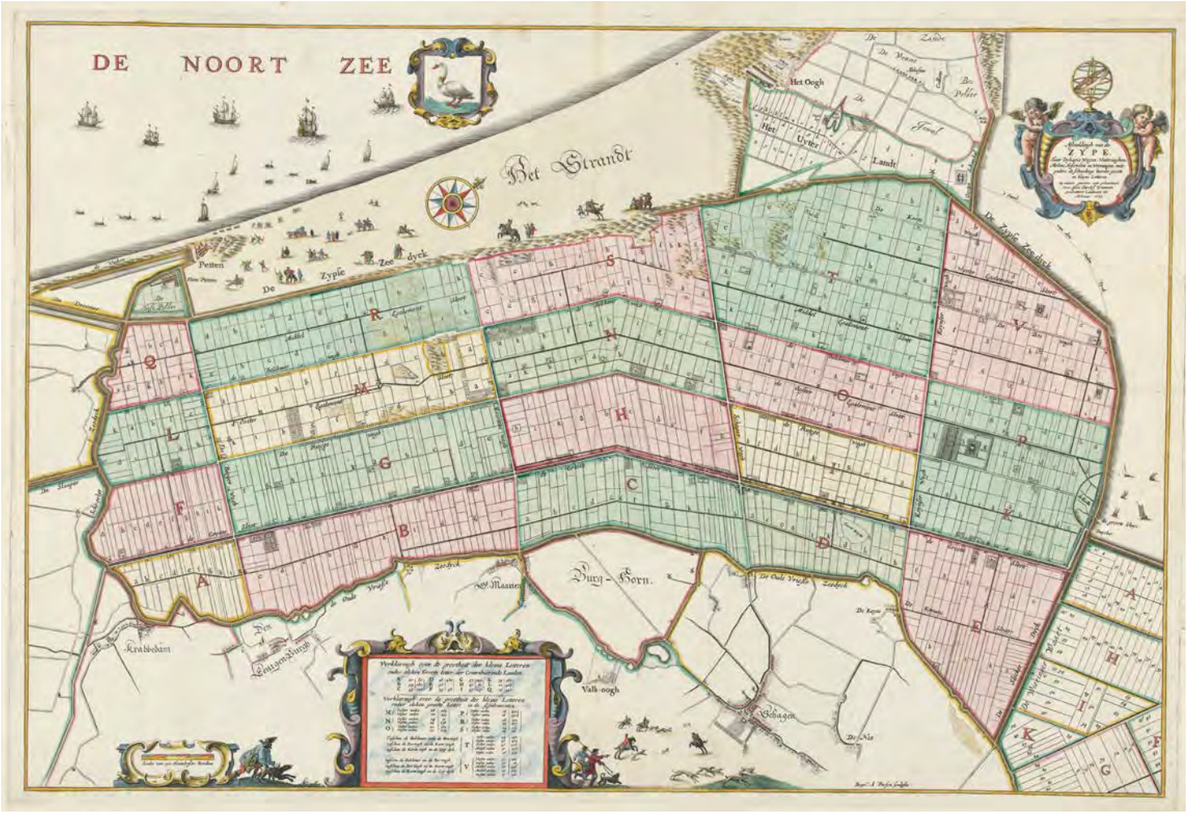

toen hij nog rechten studeerde in Utrecht. Dit portret wordt gezien als een van de mooiste portretten van de hand van Rembrandt. Het bevindt zich momenteel in het Hessisch Landesmuseum in Kassel. Gezien de vele functies die Nicolaes Bruijningh in de Zijpe heeft vervuld, is het niet ondenkbaar dat Rembrandts portret in de Zijpe heeft gehangen.

HET 'ZEESLOT' VAN BURGEMEESTER DE GRAEFF

In 1622 kocht de Amsterdammer Jacob Dircksz de Graeff (1569/71-1638) het buiten 'Zeeslot'. De naam van dit grote buitenverblijf laat al iets van de adellijke pretenties van zijn eigenaar zien. Bovendien was het buiten omgracht en leek het op een kasteel. En ook mocht De Graeff zich 'heer' noemen, nadat hij in 1610 de heerlijkheid Polsbroek op de grens van Holland en de toen nog zelfstandige baronie IJsselstein had aangekocht. 'Zeeslot' kwam na De Graeffs overlijden in 1638 in handen van zijn dochter Christina, die was gehuwd met Jacob Gerritsz Bicker. Ook deze Bicker had zich een heerlijkheid verworven, door de aanschaf van huis en heerlijkheid Engelenburg bij Herwijnen. De Graeff was jarenlang burgemeester van Amsterdam maar daarnaast ook een leidende figuur binnen de toenmalige Republiek der Nederlanden. Ondanks zijn belangrijke posities in deze stad was hij toch veel aanwezig op zijn buitenverblijf in de Zijpe en vervulde hij enkele posities in het polderbestuur.

Zo ondertekende De Graeff bijvoorbeeld de polderrekening in 1630 als molenmeester van de polder E. Een nog veel belangrijkere rol heeft hij gespeeld als hoofdingeland. In 1631 legde hij als zodanig de eerste steen voor 'De Grote Sluijs' in Oudesluis.

Boven: Reinier van Persijn, *Kaart van Zijpe en omgeving* (1665), ingekleurde ets en gravure, Rijksmuseum Amsterdam

Onder: Jacob Houbraken, *Portret van Jacob Dircksz de Graeff* (1796), gravure, Rijksmuseum Amsterdam

'EEN VERMAECKELIJCKE PLAISIER PLAETS'

De meeste buitenverblijven bezaten een 'plantagie'. Deze aanplant bestond veelal uit een boomgaard en een moestuin, niet zelden aangevuld met een lusttuin of een sterrenbos voor een aangename wandeling. Uit de verkoopadvertentie voor de buitenplaats 'Jaegerslust' in 1725 blijkt wel hoe riant een aantal van deze buitens was: 'Een seer vermaeckelijcke Plaisier Plaets, gelegen in de Oude Zijpe, genaemt "Jagerslust", groot in zijn beplanting 10 morgen (ca. 7 ha) met [...] boomgaard, moestuinen, visrijke vijver, een fraaije wildbaen voorzien met veelderleij wild en achter de plaats nog 10 morgen (ca. 7 ha) koorn en weijland voor de vrije jacht met honden en schietgeweer.'

Dit herenhuis stond rondom in het water, zoals dat ook bij andere herenhuizen als 'Huijs te Jacott' en het eerder genoemde 'Zeeslot' het geval was. Van de vele 'plantagien' in de Zijpe rest slechts het 'Wildrijck' bij Sint Maartensvlotbrug. Het was in 1829 in bezit van Maria Cornelia gravin van Wassenaer en werd in 1940 door de toenmalige eigenaar verkocht aan het Noord-Hollands Landschap. Afbeeldingen van de buitenplaatsen en hun 'plantagien' zijn er nauwelijks. Alleen de uit Schagen afkomstige Cornelis Bok (1777-1836) heeft rond 1830 twee buitenplaatsen vastgelegd, namelijk 'Hoop en Vlijt' en 'Welgelegen'. Deze laatste buitenplaats lag aan de Grote Sloot bij Schagerbrug en is afgebeeld bij dit artikel.

Van de vele 'plantagien' in de Zijpe rest slechts het 'Wildrijck' bij Sint Maartensvlotbrug

Cornelis Bok, *Buitenplaats Welgelegen bij Schagerbrug* (circa 1830), aquarel over schets, Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief

Luchtfoto van 'Huize van Strijen' (1979). Foto Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief

LANGS DE GROTE SLOOT

De nog steeds bestaande Grote Sloot vormde de hoofdontsluiting van de Zijpepolder. Enkele belangrijke buitens werden gebouwd langs deze as die de polder doorsnijdt. Lokaal historicus Pieter Dekker heeft in zijn omvangrijke *Oude boerderijen en buitenverblijven langs de Zijper Grotesloot* alle buitenverblijven beschreven. Hij besteedde daarbij veel aandacht aan de eigenaren, die zo blijkt, vaak ook elders nog buitens bezaten: bijvoorbeeld in de Beemster, de Watergraafsmeer en rond Egmond. Dekker gaat in zijn boeken uitgebreid in op de familiaire relaties tussen de diverse eigenaren en op de functies die door hen werden bekleed. Daaruit blijkt dat een aantal zijn hoofdverblijf in de Zijpe moet hebben gehad.

In de negentiende eeuw verdween de rijke buitenplaatscultuur uit de Zijpe. Hieronder staat een kort overzicht van wat de tand des tijds heeft overleefd.

WAT IS ER NOG TE ZIEN IN DE ZIJPE?

Het enige nog in originele staat (na de verbouwing in 1670) resterende buitenverblijf is het 'Huys te Vroegh op', gelegen aan het begin van de Grote Sloot op nr.25 (in Burgerbrug).
Verder resten alleen nog enkele (verbouwde) boerderijen als 'Druijff en Boom' (Grote Sloot 247, Sint Maartensbrug). Ook 'Hoop en Vlijt' staat er nog, aan de Grote Sloot 413 te Schagerbrug. Ook van 'Huize van Strijen' is nog een deel zichtbaar (Grote Sloot 252 in Schagerbrug). Oorspronkelijk gebouwd in 1733 als buitenplaats 'Uit den Haeck', ooit eigendom van de Amsterdamse burgemeester Quirijn van Strijen. In 1895 werd het buiten door brand verwoest. In 1897 werd het huidige pand als weeshuis in gebruik genomen.
Van de grote 'plantagien' die er in de Zijpe zijn geweest is heden ten dage niet veel meer terug te vinden. 'Het Wildrijk' is thans als bosrijk natuurgebied van Landschap Noord-Holland te bezoeken. Meer informatie: **www.landschapnoordholland.nl/natuurgebieden/wildrijk**

BRONNEN

Dekker, P., *Oude boerderijen en buitenverblijven langs de Zijper Grotesloot*, 3 dl. Schoorl, 1986-89
Van Zwet, H., 'Lofwaerdige dijckagies en miserabele polders': een financiële analyse van landaanwinningsprojekten, in *Hollands Noorderkwartier, 1597-1643*. Hilversum, 2009
Oldewelt, W., 'Rembrandts relatie met de familie Bruijningh', in *Amsterdamse archiefvondsten*, Amsterdam, 1942

'Huys te Vroegh op' (1960). Foto P. Bosman, Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief

Tuin kasteel Amerongen

uit

In Zeeland is buitenplaats Kloetinge op 15 juni geopend. Dit jaar staat voor het eerst de tuin van Berg en Vaart in Ankeveen erin. Bijzonder is het Palmenhuis, waarvan er maar een paar in Nederland zijn. De buitenplaats, liefdevol bewoond door Caroline en Erik Greve, is o.a. op donderdag 27 juni te bezoeken na inschrijving via de website **www.berg-en-vaart.nl**

Dag van het Kasteel

Op tweede Pinksterdag, 10 juni, is de 12e editie van Dag van het Kasteel. Een dag vol activiteiten op vertrouwde plekken, maar er gaan ook kastelen en buitenplaatsen open voor publiek die normaal niet te bezoeken zijn. Het thema dit jaar is *Over de grens*, een thema dat zeer van toepassing is op kastelen en buitenplaatsen. Stichters en eigenaren van kastelen verdienden hun geld met internationale handel en bereisden overzeese gebieden. In het sociale kastelenlandschap zijn landsgrenzen vaak beslecht door huwelijken en familiebanden. En zeker in de grensregio's zijn de banden tussen kastelen vanuit het verleden sterker dan op het eerste gezicht lijkt. Wat je van ver haalt is lekker, zo ook op kastelen. In veel tuinen en parken staan exoten. Bomen en planten die van ver kwamen om hier de tuin te sieren. Exotische fruit- en groentesoorten werden in moestuinen gekweekt langs tuin- en slangenmuren. Het volledige programma staat op **www.dagvanhetkasteel.nl**

Kasteel de Haar: Bon Voyage!

In deze turn-of-the-20th century expositie krijgen bezoekers een intieme glimp van het reisverleden van Baron Etienne van Zuylen en Barones Hélène de Rothschild en worden zij meegenomen naar een glorieus tijdperk waarin reizen een absolute luxe was. De tentoonstelling is tot en met 29 september te zien in Kasteel de Haar.

Open tuinen in heel Nederland

De Nederlandse Tuinenstichting (NTs) streeft naar de instandhouding van tuinen en parken die van belang zijn door vormgeving, beplanting, cultuurhistorisch karakter en ligging. Natuurlijk horen daar ook de tuinen van kastelen en buitenplaatsen bij. Elk jaar brengt de NTs de Open Tuinen Gids uit, vol met tuinevenementen en opengestelde particuliere tuinen. Er staat een groot aantal kasteel- en buitenplaatstuinen in de gids, waaronder die van bekende museumkastelen, zoals Amerongen. Maar ook tuinen van particuliere buitenplaatsen, zoals de Wildenborch in Vorden, geopend op 1 en 2 juni en op 18 augustus en de Wiersse, ook in Vorden, op 30 mei, 9 en 10 juni, 14 en 21 juli.

Kasteel de Haar

ultiem rust brengend

Groninger Borgenpad

Groninger Borgenpad

Wandelen is een ultiem tot rust brengende activiteit. Alle tijd om de omgeving in je op te nemen en wat beweging te krijgen. Ons land kent vele Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's), klompenpaden en andere thema-paden. Keuze genoeg om ons land te ontdekken. Bijvoorbeeld in Groningen: een vrij nieuw pad is het Groninger Borgenpad, een cultuurhistorische lange afstandswandeling. Het is een 240 km lang pad verdeeld in overzichtelijke etappes van ongeveer 12 km van Wedde naar Nuis of vice versa. Het pad voert je langs alle historische huizen en terreinen van bestaande of verdwenen borgen. De route kunt u vinden op **www.groningerborgenpad.nl**

Tentoonstelling Macht en Onmacht

Op Kasteel Duivenvoorde staan dit seizoen de bewoners en hun verhalen over Macht en Onmacht centraal. Aan de hand van speciale voorwerpen uit eigen depots of bruiklenen worden verhalen verteld. Maar ook buiten het kasteel zijn verhalen te vertellen, zoals bij het paardenkerkhof en de ijskelder. Duivenvoorde is t/m 27 oktober van dinsdag t/m zondag geopend, rondleidingen zijn er om 14.00 en 15.30 uur.
In de Leidse tuin staat de Hof van Duivenvoorde, een prachtige plek om te genieten van natuur en cultuur tijdens de lunch of de thee. Meer informatie op **www.kasteelduivenvoorde.nl**

Open Tuinen Dagen in Amsterdam

Het derde weekend van juni, 14 t/m 16 juni, zijn de Amsterdamse Open Tuinendagen. Dit weekend zijn 30 tuinen van particulieren en instellingen te bezoeken. Dé gelegenheid om achter prachtige gachtenpanden verborgen (historische) binnentuinen te bewonderen. Ervaar de schoonheid en stilte van stadse binnentuinen, de winterse tegenhanger van de zomerse buitenplaatsen. Er zijn vier startlocaties: Amnesty International, Keizersgracht 177, Cromhouthuis, Herengracht 368, Museum Van Loon, Keizersgracht 672, Museum Willet-Holthuysen, Herengracht 605. U kunt elke tuin een keer bezoeken. Alle informatie staat op **www.opentuinendagen.nl**

Expositie Henk Helmantel op Havezate Mensinge

Havezate Mensinge in Drenthe werd tot 1985 bewoond, na restauratie is het een museum geworden. Veel van de oorspronkelijke inventaris is nog in het huis aanwezig. Je krijgt het gevoel alsof de bewoners alleen even weg zijn. In een van de bouwhuizen zijn een restaurant en een B&B gevestigd. Dit seizoen is er een bijzondere expositie op Mensinge van Henk Helmantel. Henk Helmantel is fijnschilder en schildert zeer realistisch, vaak stillevens en interieurs van kerken en kloosters. Een expositie van zijn werk is t/m 15 september te zien. **www.mensinge.nl**

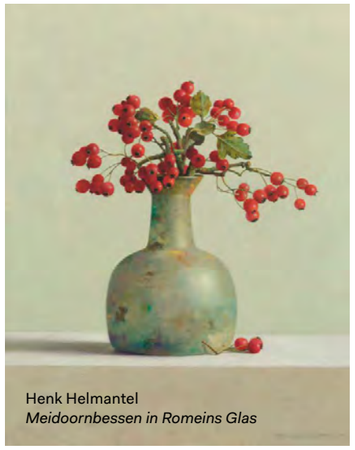

Henk Helmantel
Meidoornbessen in Romeins Glas

Tentoonstelling over de Bossche School

Op Buitenplaats Doornburgh is van 16 mei tot 1 september de expositie 'Huis voor de Geest: Architectuur van Dom Hans van der Laan & Jan de Jong' te zien. De expositie wordt georganiseerd in samenwerking met het Vlaams Architectuurinstituut en Het Nieuwe Instituut. Meer informatie op de website: **www.buitenplaatsdoornburgh.nl**

Herman van Veen Arts Center

Op Landgoed De Paltz in Soest huist sinds een aantal jaar het Herman van Veen Arts Center. En net zo veelzijdig als Herman van Veen zelf is, is ook het aanbod op het landgoed. Er is een gallery in het grote huis met werken van Herman van Veen en gastexposanten. Tot 30 juni is 'Au-delà du regard', indrukwekkend fotografisch werk van de gerenommeerde Franse fotograaf en cineast Jacques Renoir (inderdaad familie van) te zien. De gallery is ook een kunstuitleen. In de Kapschuur staan wekelijks muziek- en theatervoorstellingen geprogrammeerd. Het Herman van Veen Arts Center geeft jonge talenten een muziekpodium. Er is elk jaar wel een festival, zoals het Paltz dansfestival: The Antidote Movement van 28 t/m 30 juni. Door het jaar heen staan ook de verhalen van Alfred J. Kwak geprogrammeerd, geschreven door Herman van Veen. In het grote huis is de bibliotheek van het zeer uitgebreide oeuvre van Herman van Veen in te zien. Het landgoed is in beheer bij Het Utrechts Landschap en biedt wandelingen door de natuur in een afwisselende omgeving. Een aantal kunstwerken uit het Arts Center is hier tentoongesteld. Op 9 juni wordt de 3e Alfred J. Kwak Charity Cup georganiseerd op de naast gelegen golfbaan Soesterduinen. Een golftoernooi met aansluitend een muzikale borrel en BBQ op het landgoed. De opbrengsten zijn voor kinderen die een steuntje in de rug kunnen gebruiken en zij krijgen een onvergetelijke doedag op landgoed De Paltz. Alle informatie **www.hermanvanveenartscenter.com**

geschilderde perfectie

bewoond huis met een museale collectie

Kasteel Twickel

Rondleidingen kasteel Twickel

Kasteel Twickel is een bewoond huis met een museale collectie. Twee maal per jaar zijn er rondleidingen door het huis. In juni en eind augustus worden er rondleidingen gegeven van woensdag tot en met zondag. U kunt online tickets kopen op **www.twickel.nl**. De rest van het seizoen, april t/m oktober, kunt u altijd het park en de tuinen bezoeken.
Ontdek andere delen van landgoed Twickel: Landgoed Gelderse Waard is onderdeel van het Nationale Landschap De Gelderse Poort bij Nijmegen. Dit kwetsbare landgoed kunt u niet in, maar er wel omheen wandelen en fietsen. Bijvoorbeeld door het Rijnstrangenpad te lopen, een klompenpad. De route kunt u downloaden via de site of de app. Of u kunt mee met een excursie van het IVN op zondag 9 juli. Meer informatie op **www.ivn.nl/afdeling/de-oude-ijsselstreek/activiteiten/struin-mee-door-de-kleine-gelderse-waard**

Honselersdijk

sporen van grandeur

Westlandse buitenplaatsen

In het Westland, ten zuiden van Den Haag, hebben prachtige buitenplaatsen gestaan, wel honderd, maar daarvan is nog maar weinig terug te vinden. In het Westlands Museum kunt u nog wel iets van deze grandeur zien. Tot maart 2020 is er een tentoonstelling over Westlandse Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De tentoonstelling geeft een beeld van de buitenplaatsen en hun ontwikkelingen, de bewoners, hun gewoontes en hun levensstijl. Er zijn ook regelmatig activiteiten, workshops en demonstraties, lezingen en cursussen, en fietsroutes langs de nog bestaande buitenplaatsen. Zoals op 8 juni een fietsexcursie langs Rijswijkse buitenplaatsen. Maak kennis met de (voormalige) buitenplaatsen die in Midden-Delfland en Sion stonden op 22 juni of op 7 september langs buitenplaatsen in Loosduinen. Alle informatie staat op **www.westlandsmuseum.nl**

Grootste Heggendoolhof

Doolhof Ruurlo hoort niet meer bij kasteel Ruurlo, maar was er wel onderdeel van. Het doolhof uit 1890 is in opdracht van Freule Sophie van Heeckeren van Kell aangelegd. Het ontwerp is geïnspireerd op het doolhof van Hampton Court en kreeg de naam Sophie's Dwaaltuin. Het is de grootste heggendoolhof ter wereld. Naast uw bezoek aan kasteel Ruurlo / Museum More kunt u in het seizoen van april t/m oktober dwalen door het doolhof. **www.doolhofruurlo.nl**

Grootste Heggendoolhof

dwalen door het doolhof

Boeken

Fred Vogelzang

De geschiedenis van Binderen en haar bewoners

Helmondse abdij voor vrouwen, buitenhuis en Mariakapel

In 1238 vroeg Maria van Brabant, weduwe van de Duitse keizer Otto IV, toestemming om bij Helmond een klooster te mogen bouwen. Die verkreeg ze niet zonder slag of stoot, want het duurde nog jaren voordat haar religieuze stichting opgenomen werd in de cisterciënzer orde. Dat was aanvankelijk een strenge orde, maar in de loop van de middeleeuwen verwaterden de ascetische idealen op Binderen. Dat leidde tot botsingen met het religieuze gezag. Door de orde afgevaardigde geestelijken met de opdracht de al te werelds levende Binderse religieuzen weer op het rechte pad te brengen, stuitten op de succesvolle lobby van de nonnen bij hogere instanties om hun luxe bestaan te mogen voortzetten. De Opstand en de daaropvolgende oorlog maakten een einde aan het klooster. Ten tijde van de Republiek werden in Brabant veel geestelijke goederen geveild en in 1658 kwam Binderen in handen van twee hoge ambtenaren in het gewestelijk bestuur. Na een brand was een deel van het klooster eind zestiende eeuw hersteld. De nieuwe eigenaren, Johan Gans en Arnold Lu, pasten de bestaande bebouwing aan zodat die als buitenhuis kon dienen. Uit die tijd stammen diverse tekeningen: Binderen bestond uit twee schuin op elkaar staande vleugels met daarachter een boerderij-achtige aanbouw. Aan de voorzijde is een traptoren zichtbaar. Het huis was bereikbaar via een lange, door bomen omzoomde laan, die naar een poortgebouw leidde. Binderen werd geërfd door Anna Maria Tromp, een dochter van de beroemde zeeheld. Na haar dood werd van het huis een zeer uitgebreide boedelbeschrijving gemaakt, die een prachtig inkijkje biedt in de inrichting van het huis. Binderen zelf kwam in handen van Arnold van der Moelen. Hij raakt verwikkeld in een schandaal: hij trouwde met zijn ongeletterde dienstmeid en kreeg bij haar een hele sleep kinderen. Die inspanningen verkortten zijn leven en als weduwe kwam de eenvoudige boerendochter in grote problemen. Daarover weten de auteurs smakelijke verhalen op te dissen. In de tweede helft van het boek is er veel aandacht voor alle bij het landgoed horende boerderijen en andere huizen. Archeologische opgravingen hebben nog meer informatie opgeleverd over het inmiddels allang verdwenen en deels door nieuwbouw opgeslokte buiten Binderen.

Meulendijks, Th. en E. Wijnen
De geschiedenis van Binderen en haar bewoners. Helmondse abdij voor vrouwen, buitenhuis en Mariakapel
Helmond, 2018

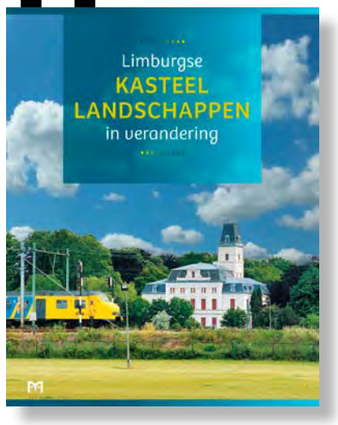

Limburgse kasteellandschappen in verandering

In Limburg verscheen in 2013 een publicatie over de kastelen in het landschap, waarin werd onderzocht hoe de kasteelbiotoop zich had ontwikkeld door een vergelijking te trekken tussen de tanchotkaarten van rond 1800 en de huidige situatie. Dit nieuwe boek, onder eindredactie van Katrien de Vos, is een vervolg daarop en wil op basis van een aantal casestudies concreet aangeven hoe het kasteellandschap de afgelopen twee eeuwen is veranderd. Het boek begint met enkele meer algemene essays over de geschiedenis van Limburg en het landschap. Het openingsartikel gaat in op de betekenis van landgoederen voor de economie en de ruimtelijke inrichting. Veel aandacht gaat uit naar de rol van de eigenaar, die behalve dat hij grootgrondbezitter was, vaak ook bestuursfuncties vervulde. De ingrijpende veranderingen in de landbouw hadden grote gevolgen voor de lokale boeren en de kasteeleigenaren, zoals omschakeling naar veeteelt, mechanisering en ruilverkaveling. Het oude systeem met pachtboeren op een particulier landgoed werd een anachronisme. Ook de bosbouw was geen geschikte economische drager. De mijnbouw en vooral de sterk uitgebreide infrastructuur hebben eveneens veel invloed gehad op de landgoederen: sommige kastelen kwamen geheel geïsoleerd tussen wegen en waterwegen te liggen. Na de inleidingen worden zes casussen besproken, waarbij telkens gekozen is voor een specifieke landschappelijke setting waarin zich een of enkele kastelen bevinden. Zo wordt een serie kastelen in het dal van de Geleenbeek uitgelicht, waar de kastelen gebruik maken van de natte bodem voor de aanleg van hun grachten, maar waar het water ook als aandrijving voor watermolens werd gebruikt. Het dal bleek echter ook de ideale plek voor de latere doorgaande wegen en spoorwegen, waardoor historische bebouwing is verdwenen en de historische omgeving soms ingrijpend is aangetast.

Vos-Reesink, K. de, eindred.
Limburgse kasteellandschappen in verandering
Utrecht, 2018
ISBN 978 90 5345 537 1

Kasteel Reimersbeek in het dal van de Geleenbeek. Foto L.M. Tangel / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De Sarijnenhove bij Vlaardingen

Buitenplaatsen in het Westland

Met smaak en tot voordeel aangelegd

Het Westland is vooral beroemd vanwege de enorme kassencomplexen, maar het landschap dat nu bedekt is door al dat glas kende ooit tientallen kastelen en buitenplaatsen. Een van de vragen waarop dit boek een antwoord wil formuleren is of die buitenplaatsen een relatie hebben met de huidige tuinbouw.
In ieder geval is van al die imposante huizen en hun tuinen nauwelijks nog wat over. Waar er ooit meer dan 100 stonden, geeft de historische kaart op het schutblad slechts een handjevol huizen aan. In de inleidende hoofdstukken gaat hoofdredacteur Martin van den Broeke, kenner van Zeeuwse buitens, in op de geschiedenis van de Westlandse buitenplaatsen. Die geografische keuze wordt niet toegelicht, evenmin als de ondertitel expliciet wordt uitgewerkt. Cesuur in de inleidende artikelen is het jaar 1700, van belang vanwege een toen opgemaakte landmeterskaart met daarop een groot aantal buitenplaatsen. Voor het ontstaan van die buitenplaatsen reikt Van den Broeke drie redenen aan: de neergang van de brouwerijen in Delft, waardoor de burgers van die stad hun geld gaan beleggen in land; de opkomst van Den Haag als stadhouderlijk centrum (de stadhouders waren enthousiaste buitenhuisbouwers); en de aanleg van nieuwe wegen en vaarten, waardoor het platteland van Zuid-Holland beter ontsloten werd. Het boek toont aan dat ook het Westland een vergeten buitenplaatsenlandschap is. Het levert daarmee een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse buitenplaatsengeschiedenis. Van den Broeke beschrijft een aantal achterliggende processen, die invloed hadden op de buitenplaatsen, maar illustreert die weinig systematisch met korte verwijzingen naar individuele buitenplaatsen. Die voorbeelden liggen echter vaak ver uiteen in tijd en plaats, zodat daarmee geen overkoepelend beeld wordt verkregen. Vragen als: hoeveel buitens maakten die beschreven processen door, waren er geografische verschillen en wat was de rol van de eigenaar, blijven onbeantwoord. De uitgelichte vraag over de relatie tuinbouw en buitenplaatsencultuur wordt evenmin eenduidig beantwoord. De vele moestuinen en boomgaarden op de buitenplaatsen lijken geen directe relatie te hebben met het huidige economisch gebruik van de grond.

De tweede helft van het boek bestaat uit een aantal lemma's over individuele buitenplaatsen. Die zijn geschreven door een keur aan auteurs en zijn verschillend van lengte en opzet. Sommige gaan diep in op de opeenvolgende bewoners, andere beschrijven vooral het huis en de tuinen. Bij sommige buitens wordt de voorgeschiedenis uitgebreid aangehaald, bij andere beperkt de auteur zich tot de periode van de buitenplaats zelf. Deze verzameling zou de 'staalkaart van de diversiteit' van het buitenleven in deze streek moeten aantonen, maar dat blijft nogal impliciet omdat een directe verwijzing naar de inleidingen ontbreekt.

Het is een kloek boek, met een prachtige omslag en zwaar papier. Jammer genoeg is het binnenwerk niet zo fraai. Veel afbeeldingen zijn nogal onfunctioneel afgesneden, andere zijn te vet gedrukt waardoor details in de inkt verdwijnen en soms zijn details uitvergroot die weinig toevoegen. Het is goed dat er aandacht wordt gevraagd voor dit verdwenen historisch landschap, maar het boek had baat gehad bij een wat strakkere compositie en meer aandacht voor de fysieke productie.

Broeke, M. van den, e.a.
Buitenplaatsen in het Westland.
Met smaak en tot voordeel aangelegd
Naaldwijk/Heemstede, 2018
ISBN 978 90 825893 3 3 7

The Serf, the Knight and the Historian

Het Buiten duikt in de omvangrijke bibliotheek van de Nederlandse Kastelenstichting om vergeten, maar belangwekkende boeken voor het vakgebied af te stoffen en opnieuw onder de aandacht te brengen.

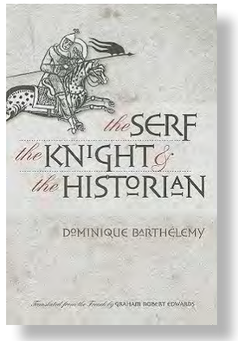

Ruim twintig jaar geleden schreef de Franse historicus Dominique Barthlémey een boek met – vrij vertaald – als titel *De verandering van het jaar 1000, bestaat die wel*? De studie paste in de levendige discussie onder Franse mediëvisten over de feodaliteit. Veel indruk maakte het boek niet in Nederland, misschien vanwege de taal. Frans is voor fijnproevers: ook de universiteiten zetten hun studenten geen Franse (of Duitse) boeken meer voor. In 2009 verscheen een Engelse vertaling onder de titel *The Serf, the Knight and the Historian*. Die bracht weinig verbetering, zoals blijkt uit de van frustratie bolstaande bijdrage van Rob Meens in de bundel *Cultuurgeschiedenis van de Middeleeuwen* uit 2015. Hij constateert dat 'nieuwe' wetenschappelijke inzichten rond feodaliteit nauwelijks doordringen tot populairwetenschappelijke uitgaven, laat staan tot schoolboeken of de massamedia. Die blijven onbekommerd een clichébeeld van de middeleeuwen uitventen.

Dat beeld is onder meer gebaseerd op het werk van de Franse historicus Georges Duby, die zich wel mag verheugen in een groot aantal vertalingen (en flinke verkoopcijfers!). Centraal daarin staat het leenstelsel: de heer geeft zijn land als leengoed (*feodum*) aan lagere edelen. Zij kunnen op hun beurt het land in onderleen geven. In ruil daarvoor ontvangt de leenheer diensten, vaak van militaire aard. Dit systeem maakte de standaard driedeling van de maatschappij mogelijk: zij die bidden, zij die vechten en zij die werken. Die laatsten, de horigen, waren weinig meer dan slaven. Rond het jaar 1000 stortte het centrale gezag in en grepen de ridders (de vechters) lokaal de macht. Symbool daarvan werd het kasteel. Daarom is feodaliteit voor kasteelonderzoekers van groot belang.
Barthlémey heeft zo zijn twijfels bij dit overzichtelijke beeld. Hij ontdekte dat de bronnen waarop Duby en anderen zich baseerden schaars en multi-interpretabel zijn. De horigen blijken niet de onderdrukte zielenpoten uit het standaardbeeld maar vormen een gemêleerde groep, van hoge ambtenaren tot boerenknechten met duidelijke rechten en plichten. Er was geweld van ridders, maar zij konden niet ongestoord hun gang gaan. De revolutionaire ineenstorting van rond het jaar 1000 ziet hij evenmin in de bronnen terug. Er is eerder sprake van grote continuïteit en langzame veranderingen. Barthlémey ziet ook een continuüm tussen ridders en de rest van de samenleving en evenmin vormen kastelen een machtsbasis voor individuele adellijke families. Kastelen, in de bronnen aangeduid als *castrum* of *oppidum*, blijken geen familiehuizen maar eerder versterkte locaties waar ridders en niet-ridders samenleven en de sociale hiërarchie gradueel is. De heer is hooguit *primus inter pares*. Zijn bezittingen en versterkingen liggen vaak ver verspreid en daarom is eerder sprake van elitaire sociale netwerken als symbool van macht dan fysieke kastelen als machtsbasis voor onderdrukking van de lokale bevolking. Dat beeld begint pas langzaam na 1100 enige realiteit te krijgen, mede door verscherping van de sociale tegenstellingen. Dit sluit aan bij inzichten van de Amerikaanse historicus Thomas Bisson die spreekt van de 'crisis in de 12e eeuw'. Deze discussies zouden ook de Nederlandse kastelenhistoriografie kunnen verrijken: ze bieden prikkelende inzichten voor verder onderzoek.

Barthélemy, D.
The Serf, the Knight and the Historian
Ithaca, 2009,
oorspronkelijk
La mutation de l'an mil a-t-elle eu lieu? Servage et chevalerie dans la France des Xe et XIe siecles
Parijs, 1997

Hommage van koning Eduard III van Engeland aan koning Filips VI van Frankrijk in 1329, miniatuur uit een manuscript van de *Grandes Chroniques de France* (1375-1380), Bibliothèque nationale de France

Een nieuwe generatie adellijken

Noem mij een ongeneeslijke melancholicus, maar iedere keer als ik 'het Handelsblad' opensla moet ik slikken als een adellijke telg z'n laatste adem heeft uitgestoten. 'De laatste Pauw van Wieldrecht', stond er vorig jaar. En even kleven mijn ogen aan het papier. Ik heb het ook met landgenoten die geboren zijn 'in voormalig Nederlandsch-Indië', waarbij Djakarta, Bandung of Soerabaja dan nog even oplichten op de pagina, om daarna voorgoed in de dode hoeken van ons collectieve geheugen te verdwijnen.

Misschien is het de reden dat ik mij ooit stortte op *Hoe heurt het eigenlijk?* – een serie die zes jaar liep en toch vooral ging over de gewoontes en gebruiken van families die in het Rode- of Blauwe Boekje staan. Het aantal adellijke achternamen halveerde sinds het midden van de negentiende eeuw, toen de politieke positie van de adel werd opgeheven, en na de oorlog 'verheffing' door de koning werd uitgebannen.
Inmiddels prijken er minder dan driehonderd stambomen in het Rode Boekje, gemiddeld sterven er een of twee families per jaar uit. Met die nette achternamen verdwijnen niet zelden de monumentale huizen die de families vaak al eeuwen bewonen. Het worden viersterrenhotels of laffe conferentiecentra, of een nieuwe rijke jaagt er een *designer* doorheen die het huis onherstelbaar toetakelt en van z'n nobele littekens ontdoet.

Is het langzame sterven van de oude families en daarmee hun huizen te voorkomen? Lastig. Er zijn wat fiscale faciliteiten die het huis via stichtingen overeind houden, maar dat heeft iets tijdelijks en armoedigs. Een nieuwe generatie adellijken zou, zoals het altijd ging, de zaak vlot kunnen trekken.

Maar wie verheffing van succesvolle landgenoten in de adeldom voorstelt, stuit op de egalitaire obsessies van dit vlakke land. Jhr. Joop van den Ende, baron Wiegel en graaf Fentener van Vlissingen. Hoe normaal ook in België en Engeland, onze Oranjes zijn de status van stadhouder in een republiek nooit ontgroeid.

Ik zie het er niet van komen, die nieuwe adel. Vandaar dat ik er voor gekozen heb het leven van de families die de strijd tegen de tijd leveren, vast te leggen in een 4-delige documentaire voor de Avrotros. Afgelopen zomer nog draaiden we op Kasteel Ruurlo, eeuwenlang de zetel van de Van Heeckerens. In de jaren zeventig verkochten de laatste broers hun familiehuis aan de gemeente; de kosten voor personeel en onderhoud werden ondragelijk. De laatste bewoner, Louis baron van Heeckeren van Kell, maakte nog net mee hoe nieuw geld-miljardair Hans Melchers zijn ouderlijk huis ombouwde tot kunstmuseum. De oude baron was er blij mee, het alternatief was het verval. Dochter Hermance probeert inmiddels op de oude familiegrond een waardig huis te laten herrijzen. Het is iets. Maar toch word ik er een beetje triest van.

Jort Kelder
is journalist en televisiemaker

"Een groot deel van mijn getrouwde leven heb ik samen met mijn man in de tuin doorgebracht. Nadat hij overleden was, ben ik dat genieten van buiten zijn een beetje kwijtgeraakt. Tot ik hier kwam wonen, waar je heerlijk een wandeling kunt maken door de prachtige tuin van het landgoed."

DOMUS MAGNUS
WONEN ZORG LEVEN

Klein Engelenburg en Villa Molenenk zijn kleinschalige woonlocaties van Domus Magnus. Fijn oud worden vraagt om de beste zorg en een mooie woonomgeving. Maar wat ons echt bijzonder maakt, is dat de bewoners kunnen leven zoals zij willen. Met zorg en activiteiten volledig aangepast aan hun persoonlijke wensen.
www.domusmagnus.com - 085 064 59 10

Vraag nu vrijblijvend de brochure aan via domusmagnus.com of 085 064 59 10

"In de middeleeuwen had Eymerick een verdedigingsfunctie als centrum van de vrije heerlijkheid Heeze, Leende en Zesgehuchten. Nu is het middeleeuwse slot onderdeel van kasteel Heeze.

Sinds 1760 is de naam van onze familie hieraan verbonden. Zelf ben ik hier drie tot vier dagen per week aanwezig om van alles te regelen. Er is veel te doen. Een deel wordt bewoond door mijn vader, de museale stijlkamers zijn toegankelijk voor publiek en het slot en het koetshuis worden verhuurd voor evenementen. Gelukkig wordt de stichting bijgestaan door veel vrijwilligers.

Heeze is een van de weinige kastelen in Brabant die nog authentiek zijn ingericht. Mijzelf spreekt het geheel van het complex aan. De gebouwen, de inrichting, de omgeving met grachten en landerijen, de geschiedenis, ze vormen een uniek samenhangend geheel."

S.E. baron van Tuyll van Serooskerken
bestuurslid van de Stichting
Kasteel Heeze

Donatus verzekert vertrouwd

sinds 1852

Monumenten worden met veel zorg omgeven door eigenaren en beheerders. Dat is belangrijk en nodig. Net als het kiezen van de juiste verzekering. Al sinds 1852 heeft Donatus ervaring in het verzekeren van monumentale kerken en gebouwen. Als onderlinge maatschappij werken wij zonder winstoogmerk. Wij hebben dan ook geen klanten, maar leden. Maak vrijblijvend kennis met Donatus. Onze expertise zal u verbazen en verrassen, evenals onze jaarlijkse premierestitutie.

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar